

Limburgse

Vogels



Een uitgave van de Vogelstudiegroep
van het Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg en de Vogelwacht Limburg

Jaargang 3 – 1992 – nummer 4



LIMBURGSE VOGELS

Opgericht in maart 1989, is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en de Vogelwacht Limburg.

'Limburgse Vogels' verschijnt viermaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Redactie De redactie van 'Limburgse Vogels' bestaat uit:

Ernest van Asseldonk
Jan Boeren
Rob van der Laak
Karel Lemmens
Boena van Noorden
Frans Schepers
Ran Schols
Henk Swinkels

Fotoredactie Ran Schols

Redactie-secretaris Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34,
6418 GK Heerlen

Layout & zetwerk DTP Compres, Veulenerbank 85,
6213 JS Maastricht, 043 - 47 31 94

Drukwerk Swalmer Handelsdrukkerij b.v.

Contactadres en
abonnements Ernest van Asseldonk, Aldrinstraat 16,
6071 BG Boukoul-Swalmen

Abonnementen f 22,50 per jaar, overmaken op gironummer 1703655,
tnv Vogelwacht Limburg te Swalmen, o.v.v. 'Limburgse Vogels'.
Voor leden van de Vogelwacht Limburg en het
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg is de
abonnementsprijs f 17,50.
Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. minimaal
f 35,00 per jaar. Voor België BFR 350 (leden) of
BFR 450 (niet-leden), overmaken op nr 000-1507143-54,
o.v.v. 'Limburgse Vogels'

Adressen: Vogelwacht Limburg, p/a Hattumstraat 8.
6136 BX Sittard.
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882,
6200 AW Maastricht.

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke
schriftelijk doorgeven aan het contactadres.
Opzeggingen dienen voor 1 januari van het nieuwe
kalenderjaar te geschieden.

Foto omslag

*De Roodkeelduiker is een jaarlijkse gast in het Middenlimburgse
Maasplassengebied (foto: H. Koks)*



REDACTIONEEL

Limburgse Vogels is springlevend. De vierde jaargang staat voor de deur en het tijdschrift loopt als een trein. De redactie, inmiddels onderdeel vormend van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap, werkt met even groot enthousiasme aan elk nummer als in het begin. Uw geschreven bijdrage is daarbij natuurlijk onontbeerlijk.

De afgelopen drie jaren is er een aardige verzameling artikelen verschenen over de Limburgse avifauna: over broedvogelinventarisaties, trekellingen, wintertellingen en bijzondere waarnemingen. Ook is er een vaste rubriek die graag gelezen wordt: interessante terugmeldingen van geringe vogels.

Welgeteld 47 (!) verschillende auteurs stonden borg voor al deze interessante kost.

In 1992 mochten wij wederom bij een kleine 400 abonnees elk kwartaal een aflevering door de brievenbus laten glijpen. Ondanks de (overigens geringe) contributieverhoging die we helaas moesten doorvoeren, bleven de meeste lezers ons trouw. De redactie vindt dit een prima signaal en het geeft aan dat we op de goede weg zijn.

Niet in de laatste plaats zijn we de Vogelwacht Limburg en het Natuurhistorisch Genootschap dankbaar voor hun financiële ondersteuning. Al-

leen met deze hulp kunnen we het blad uitgeven in een vorm die nu voor u ligt.

Dat *Limburgse Vogels* springlevend is, merkt u ook weer aan dit nummer: een *special* over het Maasdal. Een interessant vogelgebied, zoals velen weten en zoals onder meer moge blijken uit de verschillende bijdragen in dit nummer. Dit ondanks de vele, vaak negatieve ingrepen die dit gebied gekend heeft en nog steeds kent. Maar er gloort ook een sprankje hoop aan de horizon: voor het Maasdal worden grootschalige natuurontwikkelingsplannen voorbereid. Indien deze inderdaad kunnen worden gerealiseerd, zal de betekenis voor vogels en vogelstudie alleen nog maar toenemen.

Door het verschijnen van dit themanummer moet helaas een interessante bijdrage van Fred Hustings (Jaarpatronen bij gebiedstellingen in 1979-89 in Douvenrade, Heerlen, Deel II) worden uitgesteld tot nummer 1 van 1993. Dit geldt ook voor een eveneens boeiend artikel over trek van Rietgorzen in de Groote Peel.

Beide verhalen, en nog een keur aan andere, houdt u van ons tegoed in het komende jaar.

De redactie



Kwak (Guido van Leeuwen)

NACHTELIJKE VERSPREIDING VAN FOURAGERENDE DUIKEENDEN IN HET MIDDEN LIMBURGSE MAAS-PLASSENGEBIED

Sjoerd Dirksen & Theo J. Boudewijn

Het ecologisch herstel van de Maas staat op het ogenblik volop in de belangstelling. Op initiatief van de Provincie Limburg is er een stimulerend plan geschreven waarin toekomstige grondwinning gecombineerd wordt met de ontwikkeling van het Maasdal in een natuurlijker richting (Helmer *et al.*, 1991). Rijkswaterstaat heeft tegelijkertijd het project 'Ecologisch Herstel Maas' opgezet, dat tot doel heeft "de opbouw van voldoende kennis over het watersysteem Maas ten einde adequaat inzake beleids- en beheersvragen (...) te kunnen adviseren" (Botterweg & Silva, 1992). Eén van de vragen in dit verband is de rol van de chemische verontreiniging die op dit moment in het water en de bodem aanwezig is. Wat zijn op dit moment de risico's voor flora en fauna, en wat zijn deze risico's tijdens en na de uitvoering van grootschalige natuurontwikkelingsprojecten?

Mogelijke effecten van verontreinigingen

Vogels die hoog in de voedselketen staan, zoals roofvogels en visetende watervogels, zijn het kwetsbaarst voor effecten van bioaccumulatie van organische microverontreinigingen (b.v. PCB's, pesticiden) en zware metalen. In het Biesbosch-Hollandsch Diep-gebied, waar veel verontreinigd slib uit de Rijn en Maas bezinkt, is aangetoond dat het broedsucces van Aalscholvers veel lager is dan normaal als gevolg van effecten van deze organische microverontreinigingen (Dirksen *et al.*, 1991; Van der Gaag *et al.*, 1991). Het broedsucces van Aalscholvers wordt nu in een monitoringprogramma gebruikt als indicator van biologische effecten van deze stoffen (Boudewijn & Dirksen 1990, 1991).

In 1991 werden chemische analyses uitgevoerd in voedselorganismen van watervogels uit de Maas en Maasplassen (Blankvoorns *Rutilus rutilus* en diverse schelpdieren; Van Hattum & Dirksen 1992). De gehalten van PCB's in Blankvoorns lagen rond en boven de "ecotoxicologische grenswaarde" die Stortelder *et al.*, (1989) voor het

voedsel van visetende watervogels hebben opgesteld. Ook het gehalte in één van de monsters van Driehoeksmosselen *Dreissena polymorpha* was hoger dan deze grenswaarde. Op grond van deze gegevens ligt verder onderzoek naar de risico's die watervogels in het Maasgebied lopen voor de hand.

Effecten op de voortplanting zijn eerder te verwachten dan massale sterfte en zijn (soms) ook in het veld meetbaar. In het Maasdal leken onvoldoende vis- en/of bodemfauna-etende vogels te broeden om goed broedbiologisch onderzoek te doen. Slechts de Blauwe Reiger lijkt eventueel mogelijkheden te bieden voor een dergelijk onderzoek. Om dit na te gaan is in 1992 verkennend onderzoek uitgevoerd aan de Blauwe Reigers van de kolonie bij Wessem (Eekhout & Kievits, in prep.). Vooralsnog is echter gekozen voor onderzoek aan overwinterende soorten. Aalscholvers en duikeenden komen 's winters in grote aantallen voor (Van Noorden, 1992), en leken om verschillende redenen het meest veelbelovend om onderzoek te doen naar de eventuele risico's van verontreinigingen voor watervogels in dit gebied (Dirksen & Boudewijn, 1991). Deze soorten eten vooral dierlijk voedsel (vis, bodemfauna). Watervogels die plantaardig voedsel eten houden zich vooral in de uiterwaarden op, en niet op het water. Omdat de Maas- en Maasplassen in dit project centraal staan viel ook deze groep van soorten af. In het overzicht van Van Noorden (1992) worden gegevens over aantallen en verspreiding tijdens tellingen overdag van watervogels in Limburg uit de periode 1977-1991 samengevat. Met de gegevens van Martijn & Noordhuis (1991) geeft dit voor de Aalscholver voldoende basisinformatie over verspreiding en voedselkeus. Duikeenden fourageren echter vooral 's nachts, en voor deze groep zijn de fourageergebieden en de voedselkeus in het Maasdal veel minder duidelijk. Er is daarom in januari 1992 in het Maasplassengebied een verkennend onderzoek uitgevoerd. De nadruk lag op het achterhalen van de plaatsen waar de grote groepen duikeenden, die overdag op de plassen rusten, 's nachts fourageren, en op het

verzamelen van gegevens over de prooikeus. In dit artikel worden gegevens gepresenteerd over de twee talrijkste soorten: Tafel- en Kuifeend.

Beschrijving onderzoeksgebied, methoden

Het onderzoek is uitgevoerd in het Middenlimburgse Maasplassengebied. Hier vlecht de Maas zich tegenwoordig langs een mozaïek van grindplassen en lateraalkanalen. In het overzicht van Van Noorden (1992) over het voorkomen van watervogels in wetlands in Limburg is een uitgebreide gebiedsbeschrijving opgenomen. De daar gebruikte namen van de verschillende plassen worden ook hier aangehouden.

De waarnemingen werden verricht van 18 tot en met 22 januari 1992. Op 18 januari vergezelden we Peter Verbeek tijdens de midwintertelling. De gegevens van een aantal plassen die op 19 januari geteld zijn, werden eveneens door hem ter beschikking gesteld. Op 22 januari werd het gebied nogmaals grotendeels afgezocht op duikeenden. In de tussenliggende periode concentreerden we ons op het gedeelte ten noorden van de stuw Linne. Hier werden op verschillende plaatsen regelmatig tellingen van groepen duikeenden, de sexratio en aantallen invliegende vogels in de

ochtendschemering verricht. Na de avondschemering werd met een schip van Rijkswaterstaat geprobeerd inzicht te verkrijgen in de plaatsen waar de duikeenden 's nachts fourageerden. Met scheepsradar kunnen in het donker vlieg-bewegingen van duikeenden soms goed gevolgd worden (bijv. Boudewijn 1989).

Aantallen in het Middenlimburgse Maasplassengebied

Als basis voor het onderzoek was inzicht in aantallen en verspreiding overdag van de twee soorten in het studiegebied noodzakelijk. Tijdens de telling van het hele Maasplassengebied op 18/19 januari 1992 waren Tafeleenden het talrijkst met een totaal van 2782. Grote groepen bevonden zich op de Houbenhof (275), bij de Clauscentrale (427), Plasjes Ool (350), Osen-noord (513) en op de Sneppe (860). Voor een zachte winter is dit een gemiddeld aantal Tafeleenden voor januari (Van Noorden, 1992). Er werden in totaal 2049 Kuifeenden geteld. Grote groepen bevonden zich op de Kleine Plas bij Heel (576), Osen-noord (328) en de Sneppe (555). Dit aantal is hoger dan het tot nu toe vastgestelde maximum in het gebied (Van Noorden, 1992). De vrijwel



Kuifeenden fourageren 's nachts op driehoeksmossen in de Maas en de Maasplassen
(foto: A.C. Zwaga).

volledige telling op 22 januari gaf voor de Tafel-eend een vergelijkbaar totaal (ca. 2700), terwijl minder Kuifeenden werden gevonden (ca. 1700). Voor beide soorten is op deze dag het aantal op de Sneppe geschat: er was tegenlicht en in verband met de waarnemingen 's avonds wilden we verstoring per sé voorkomen.

De Tafel- en Kuifeenden op de Sneppe

Vanwege de hoge aantallen van beide soorten op de Sneppe, en de rust die in dit gebied normaliter heerst, werd besloten de duikeenden van deze plas meer in detail te volgen. Overdag werd deze plas als rustplaats gebruikt. Slechts éénmaal werden hier kleine aantallen duikeenden fouragerend waargenomen.

Gezien de omvang van de Sneppe leek het onwaarschijnlijk dat de eenden er 's nachts fourageerden. Om al voor de avondwaarnemingen enig idee te hebben van de richting waarin het voedselgebied van deze vogels zou kunnen liggen werd in de ochtend van 19 januari om 8.00 (ruim voor zonsopkomst: 8.37) bij de plas post gevat. Tot 9.00 werden geen inkomende duikeenden gezien. Op dat moment werden er 120 Kuifeenden en 155 Tafeleenden geteld, die waarschijnlijk allen al om 8.00 aanwezig waren. Bij een volgend bezoek om 12.35 bleken er echter liefst 600 Tafeleenden en 250 Kuifeenden aanwezig te zijn. Kennelijk kwamen de duikeenden pas in de loop van de ochtend terug naar hun rustplaats.

Op 20 januari werd tussen 8.05 en 11.15 bij de Sneppe waargenomen. In totaal werden 418

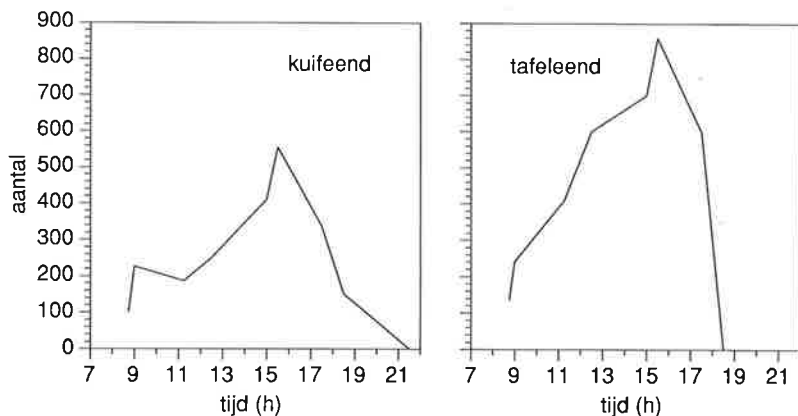
Tafeleenden en 35 Kuifeenden waargenomen, die allen uit zuidelijke richting naar de Sneppe kwamen. Vóór 9.00 arriveerden er resp. 46 en 15, terwijl er toen resp. 240 en 226 aanwezig waren. Tussen 9.00 en 11.15 arriveerden er dus nog 372 Tafeleenden. Om 15.10 werden 700 Tafeleenden en 410 Kuifeenden geteld, zodat ook na 11.15 nog groepen duikeenden arriveerden.

In figuur 1 zijn alle tellingen van de Sneppe uitgezet tegen de tijd van de dag. Hoewel er gegevens van verschillende dagen zijn gebruikt is goed te zien hoe de aantallen tot ver op de dag geleidelijk toenemen. Dit wijst erop dat sommige vogels relatief lang op de fourageplaatsen blijven, en mogelijk pas na de eerste verstoring (door bv. schepen) in de loop van de dag naar de Sneppe vliegen.

Overigens betekent het verlaten van de Sneppe voor het zoeken van voedsel niet dat plassen in het algemeen ongeschikt zijn als fouragegebied. De Sneppe is een kleine plas die in tegenstelling tot vele andere plassen door het ontbreken van scheepvaart en recreatie geschikt is als rustplaats. Plassen met een aantrekkelijke voedselbron maar veel verstoring overdag zouden ook het doel van de duikeenden kunnen zijn.

Uitvliegen naar fouragegebieden: radar-waarnemingen en een onverwacht vervolg

Op de avond van 20 januari werd vanaf 16.00 waargenomen vanaf een schip. Dit lag in de Maas, aan de bovenstroomse zijde van de sluis en stuw Roermond. Vanaf deze plek leek er een goede kans te zijn duikeenden waar te nemen die



Figuur 1. Aantalsverloop rustende Tafel- en Kuifeenden op de Sneppe. Gegevens van 18 t/m 22 januari 1992 gecombineerd; zonsopkomst tussen 8.34 en 8.38 uur.

vanaf de Snepe zuidwaarts vlogen. Vanaf 16.00 tot 18.40 (zon onder 17.03) werd continu op de radar gekeken. Ook stond minstens één waarnemer buiten op het dek. Er werden geen duikeenden vastgesteld. Er werden overigens wel andere vogels op de radar gezien, maar dit bleken Kauwtjes (slaappaats ter plekke) en Blauwe Reigers te zijn. Nadat het al geruime tijd donker was werden de waarnemingen gestopt. Vervolgens werd door de schipper even het zoeklicht gedemonstreerd. Tot grote verrassing van alle aanwezigen bleek er vlak bij het schip een groepje Tafeleenden te zitten. Uiteraard werd de omgeving verder afgezocht. In de Maas tot aan de brug van Roermond bleken 70 Tafeleenden te zitten, en vooraan in de haven nog eens 10. Kennelijk vlogen de duikeenden te laag en/of in te kleine groepjes om op de radar zichtbaar te worden. Omdat een deel van de vogels ondanks het zoeklicht doorging met fourageren en slechts een klein deel opvloog werd besloten te proberen om de nachtelijke verspreiding van de duikeenden varend met het zoeklicht vast te leggen.

Aantallen en verspreiding 's avonds in de fourageergebieden

Op twee avonden is in het donker per schip in het noordelijke Maasplassengebied geteld. Op 21 ja-

nuari (18.30-21.30) is benedenstrooms de sluis Roermond tot en met de plas bij Rijkkel (km 91) geteld, inclusief een deel van het lateraalkanaal Linne-Buggenum. Op 22 januari (18.30-22.45) werd het gebied bovenstrooms de sluis Roermond tot aan de stuw bij Linne (km 69) afgezocht. De Oolerplas en de Noordplas moesten door tijdgebrek worden overgeslagen. In figuur 2 zijn alle afgezochte gebieden aangegeven. Plassen werden op enige afstand uit de oever rondgevaren. Er werd zo kort mogelijk met het zoeklicht op de aanwezige eenden geschenen, om verstoring en de kans op dubbeltellingen te minimaliseren. Op het Maastraject tussen Roermond en Linne was dit niet altijd mogelijk, doordat er enkele grote groepen duikeenden op de rivier zaten. Op de radar - nu wel! - konden grotere wegvliegende groepen gevolgd worden, zodat correcties mogelijk waren, en zoveel mogelijk alleen de vogels die langs het schip zwommen of vlogen geteld werden. Dubbeltellingen werden op deze manier zo goed mogelijk voorkomen. Dit werd bevestigd doordat de totale aantallen op de rivier tussen Roermond en Linne op heen- en terugweg minder dan 200 ex. verschilden.

Het resultaat van de tellingen was verrassend. De aantallen zijn samengevat in tabel 1, terwijl de verspreiding is weergegeven in figuur 2. Ook nu was de Tafeleend het talrijkst. Er werden er 1436 geteld, waarvan de meesten op de Maas zaten.



Aantallen en verspreiding van s' avonds op driehoeksmosselen fouragerende Tafeleend konden met een zoeklicht aan boord van een Rijkswaterstaatschip worden vastgesteld (foto: R. Cuypers).

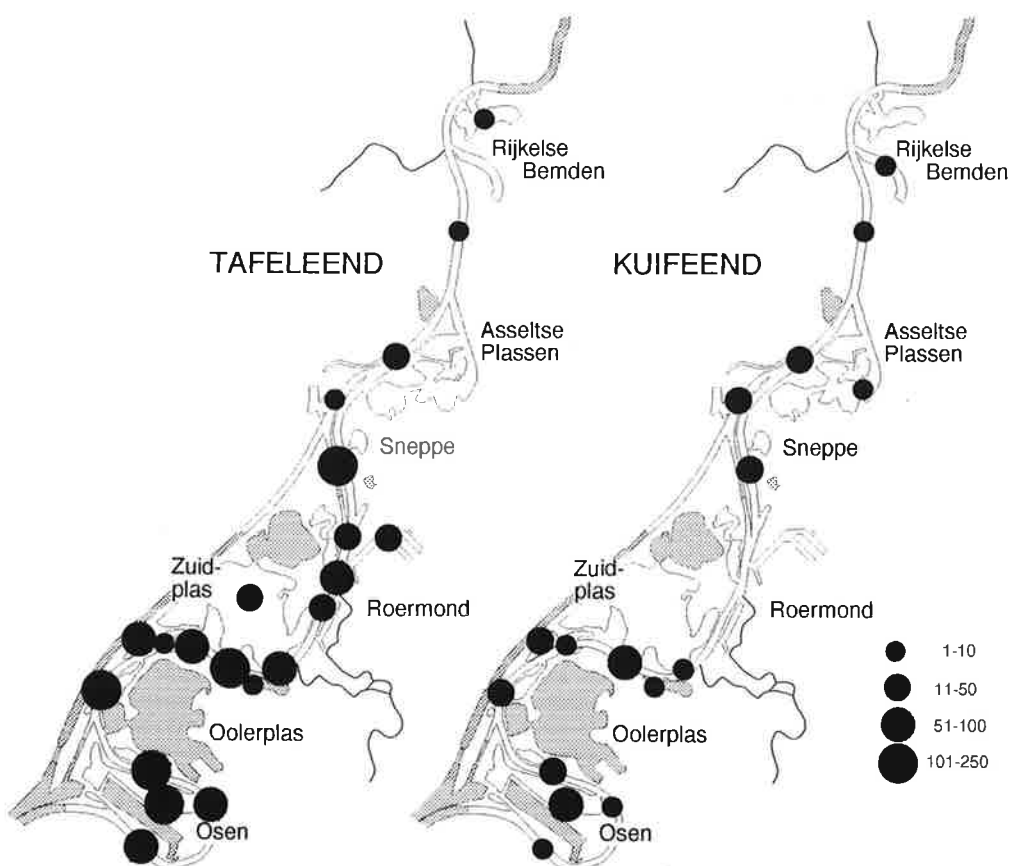
Slechts 15% bevond zich op één van de plassen. Vooral het riviertraject tussen Roermond en Linne herbergde veel Tafeleenden. Het totaal aantal is vergeleken met het totaal dat overdag in hetzelfde gebied werd geteld. Tijdens de avondtellingen werd 80-90% van de aanwezige Tafeleenden teruggevonden.

Er werden slechts 349 Kuifeenden waargenomen. Hoewel ook de Kuifeenden in meerderheid op de rivier werden aangetroffen, was het aandeel op de plassen (31%) hoger dan bij de Tafeleend. Bovendien werd een veel kleiner deel van de in het gebied aanwezige Kuifeenden teruggevonden: 30-

40%. Mogelijk heeft de Kuifeend een voorkeur voor plassen. De Oolerplas en de Noordplas bij Roermond, die niet afgezocht zijn, zijn dan de meest waarschijnlijke plekken.

Voedselkeus

Er zijn geen directe gegevens verzameld over de voedselkeus van de duikeenden die in het donker in de voedselgebieden werden aangetroffen. Overdag werden enkele malen kleine aantallen fouragerend aangetroffen. Tweemaal, op de As-



Figuur 2. Verspreiding 's avonds van Tafel- en Kuifeend in het noordelijk deel van het Middenlimburgse Maasplangebied, 21-22 januari 1992. Het gearceerde deel is niet afgezocht. Voor aantallen zie tabel 1.

Tabel 1. Resultaten van nachtelijke tellingen van fouragerende duikeenden in het noordelijke Maasplassengebied. Voor getelde gebieden en verspreiding zie figuur 2.

Datum en traject	Tafeleend		Kuifeend		duikeend spec.	
	rivier	plassen	rivier	plassen	rivier	plassen
21 januari: Sluis Roermond - Rijkkel	212	1	60	12	13	0
22 januari Sluis Roermond - stuw Linne	1002	221	182	95	25	8
Totaal aantal (%)	1214 (85)	222 (15)	242 (69)	107 (31)	38 (83)	8 (17)
Totaal per soort	1436		349		46	
Aandeel van totaal in noordelijke Maaspl.geb. t.o.v. 18/19 januari (%)	83		31			
t.o.v. 22 januari (%)	91		39			

selte Plassen en op de kleine plas Panheel (naast het kanaal) kwamen Kuifeenden met enige regelmaat met kluitjes Driehoeksmosselen boven water. Meerkoeten op de Noordplas deden hetzelfde, hetgeen aangeeft dat ook daar Driehoeksmossels te vinden waren.

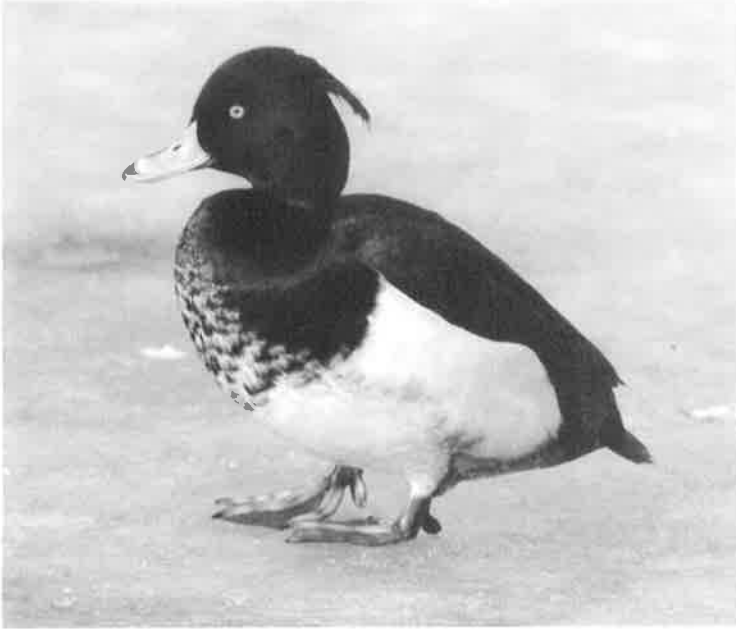
De Driehoeksmossel is een prooi soort die veel door deze soorten gegeten wordt (De Leeuw & Noordhuis, 1991). Driehoeksmossels komen in het Maastraject ter hoogte van de Maasplassen veel voor, maar in de Grensmaas veel minder (mond. med. F. Oosterbroek). In de Asseltse Plassen, Oolerplas en Osen-noord is de soort met zekerheid vastgesteld (Van Hattum & Dirksen, 1992). Kuif- en Tafeleenden kunnen echter ook allerlei andere bodemdieren eten (Cramp & Simmons, 1977). Het is dus lang niet zeker dat de duikeenden in dit gebied voornamelijk Driehoeksmossels eten. Tafeleenden benutten bovendien in sommige situaties ook plantaardig voedsel (zaden, wortelknolletjes van waterplanten etc.). Op vele plaatsen in het gebied worden waterplantenvegetaties aangetroffen (Overmars *et al.* 1992). Aangezien de aantallen Tafeleenden pas na oktober flink toenemen (Van Noorden 1992) is het massaal eten van zaden niet aannemelijk. Wel zouden de Tafeleenden op sommige plekken de wortelknolletjes van Schedefonteinkruid *Potamogeton pectinatus* kunnen eten. Rivierfonteinkruid *P. nodosus*, de tweede algemene fonteinkruidsoort in het gebied (Overmars *et al.*, 1992), maakt geen knolletjes.

Discussie

Uit de gegevens blijkt dat het nachtelijke

fourageergebied van Tafel- en Kuifeenden in het noordelijke Maasplassengebied met behulp van een schip met zoeklicht kan worden vastgesteld. Dit is van groot praktisch belang voor het verdere onderzoek naar risico's voor watervogels van microverontreinigingen in het Maasdal.

Er lijkt een gedeeltelijke scheiding te zijn tussen Tafel- en Kuifeenden op de fourageerplaatsen. De Tafeleenden uit het noordelijk deel van het Maasplassengebied werden vrijwel alle gevonden: 85% hiervan bevond zich op de rivier. Van de Kuifeend werd slechts een derde deel teruggevonden, waarvan 70% op de rivier. De niet gevonden vogels bevonden zich mogelijk op de niet bevaren plassen. Weliswaar kunnen duikeenden grote afstanden afleggen naar hun nachtelijke voedselgebieden (Cramp & Simmons, 1977; Slager 1987; Boudewijn, 1989), maar de regelmatige verspreiding van grote en kleine groepen rustende duikeenden overdag op plassen langs de Maas maakt het niet waarschijnlijk dat de vogels grote afstanden afleggen binnen het Maasdal. Ook zijn er geen voor de hand liggende alternatieven buiten het Maasdal. Verdere tellingen zullen hierover uitsluitsel moeten geven. De gedeeltelijke scheiding tussen de twee soorten zou door verschillende factoren kunnen worden veroorzaakt. Tafeleenden duiken in het algemeen minder diep dan Kuifeenden (Cramp & Simmons, 1977; De Leeuw & Noordhuis, 1991). Mogelijk zijn de diepe grindplassen daarom minder aantrekkelijk voor Tafeleenden dan de ondiepere riviertrajecten. Een andere mogelijkheid zou een verschil in voedselkeus kunnen zijn. Het ligt dan voor de hand te veronderstellen dat Tafeleenden op de rivier andere prooien dan Driehoeksmossels eten: Tafeleenden hebben in het alge-



De mogelijke invloed van verontreinigingen op Kuijeenden wordt onderzocht via het voedsel, waarvoor onderzoek naar het fourageergedrag van groot belang is (foto: A.C. Zwaga).

meen een meer gevarieerde voedselkeus dan Kuijeenden (Cramp & Simmons, 1977). Nader onderzoek naar de voedselkeus in het Maasplassengebied zal hierin duidelijkheid moeten brengen.

Het gegeven dat veel duikeenden 's nachts op de rivier zelf fourageren is van belang voor de planning van onderzoek en beleid. De water- en bodemkwaliteit van plassen kan, afhankelijk van de kenmerken van de plas, beter zijn dan in de rivier (Breukel *et al.*, 1991). De rivier is daarom uit oogpunt van opname van verontreinigingen voor de duikeenden waarschijnlijk de minst gunstige fourageerplek. Door het geringe aantal onderzochte monsters van Driehoeksmossels (Van Hattum & Dirksen, 1992) kan dit echter nog niet door analyse-resultaten onderbouwd worden.

Zoals al eerder genoemd is, lopen sommige groepen watervogels in het Maasdal mogelijk risico's gezien de hoge gehalten van microverontreinigingen in vis en schelpdieren. Een belangrijke factor is de verblijftijd van de vogels in het gebied. Vooral tijdens een langdurig verblijf in een periode met grote voedselbehoefte, zoals in de winter, kunnen eventueel flinke hoeveelheden verontreinigingen opgenomen worden.

Zowel voor Aalscholvers als duikeenden lijkt het mogelijk inzicht te krijgen in aantallen, en

fourageerplaats- en voedselkeus in de loop van de winter (Marteijn & Noordhuis, 1991; dit onderzoek). Samen met gedetailleerde gegevens over gehalten in het voedsel en schattingen van de verblijftijd van de vogels in het gebied maakt dat het doen van schattingen van de opname van microverontreinigingen en de eventuele gevolgen daarvan mogelijk. Hieraan zal de komende winter verder worden gewerkt.

Dankwoord

Dit onderzoek is door Bureau Waardenburg bv uitgevoerd in opdracht van Rijkswaterstaat, RIZA, onder begeleiding van Joke Botterweg, Stan Kerkhofs en Eric Marteijn; zij lazen ook een concept kritisch door. Boena van Noorden, Frans Schepers (Prov. Limburg) en Peter Verbeek introduceerden ons in het gebied. Rijkswaterstaat, Dir. Limburg was zeer behulpzaam: Wiek Doezen, Saskia Janssen en Ad Tewel organiseerden de vaartochten en Wim Heijnemans, Jo van Herten, Hans Peters en Geert Thonen hielpen op enthousiaste wijze tijdens de avondtellingen met de ms Roermond. Joke Botterweg, Jan Hendriks en Stan Kerkhofs (RWS-RIZA), Frans Schepers (Prov. Limburg) en Frédérique Kievits hielpen bij de waarnemingen. Hen allen willen we van harte bedanken.

Literatuur

- Botterweg J. & W. Silva 1992. Project Ecologisch Herstel Maas. Reports of the project "Ecological Rehabilitation of the River Meuse", nr. 1. Rijkswaterstaat - RIZA, Arnhem.
- Boudewijn T.J. 1989. De Tafeleend *Aythya ferina* als zaadeter in de Grevelingen. Limosa 62: 169-176.
- Boudewijn T.J. & S. Dirksen 1990. Monitoring van biologische effecten van verontreiniging: Aalscholvers in de Dordtse Biesbosch. Deel I: opzet monitoring-programma, Deel II: resultaten uitvoering 1990. Ecoland-rapport 90-5. Bureau Ecoland, Utrecht.
- Boudewijn T.J. & S. Dirksen 1991. Monitoring van biologische effecten van verontreiniging: Aalscholvers in de Dordtse Biesbosch en op de Ventjagersplaten in 1991. Rapport. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Breukel R.M.A., W. Silva, W.E. van Vuuren, J. Botterweg & R. Venema 1991. De Maas. Verleden, heden en toekomst. RIZA nota 91.052. Rijkswaterstaat-RIZA, Arnhem.
- Cramp S. & K.E.L. Simmons (eds.) 1977. The Birds of the Western Palearctic, Vol. 1. Oxford University Press, Oxford.
- Dirksen S. & T.J. Boudewijn 1991. Onderzoeksplan ecotoxicologisch veldonderzoek aan watervogels van de Maas en Maasplassen. Rapport. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Dirksen S., T.J. Boudewijn, L.K. Slager & R.G. Mes 1991. Breeding success of Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis* in relation to the contamination of their feeding grounds. pp. 233-243 in: Eerden, M.R. van & M. Zijlstra (eds): Proceedings workshop 1989 on Cormorants *Phalacrocorax carbo*. Rijkswaterstaat, Directie Flevoland, Lelystad, The Netherlands.
- Gaag M.A. van der, M. van den Berg, A. Brouwer, S. Dirksen, T.J. Boudewijn & G. van Urk 1991. Impaired breeding success of some Cormorant populations in the Netherlands: the net tightens around compounds with a dioxin-like effect. pp. 71-77 in: Wit J.A.W. de, M.A. van der Gaag, C. van der Guchte, C.J. van Leeuwen & J.H. Koeman (eds.): The effects of micropollutants on components of the Rhine ecosystem. Publications and reports of the project 'Ecological rehabilitation of the River Rhine', no. 35.
- Hattum B. van & S. Dirksen 1992. Microverontreinigingen in Blankvoorns en schelpdieren uit de Maas en Maasplassen, 1991. Reports of the project "Ecological Rehabilitation of the River Meuse", nr. 3. Bureau Waardenburg, Instituut voor Milieuvraagstukken en Rijkswaterstaat - RIZA, Arnhem.
- Helmer W., W. Overmars & G. Litjens 1991. Toekomst voor een grindrivier. Rapport. Bureau Strooming, Laag Keppel.
- Leeuw J.J. de & R. Noordhuis 1991. Predatie van Driehoeksmosselen door watervogels. Literatuuronderzoeken prognose van de invloed op het rendement van het biologische filter. RIZA-nota 91.050. Rijkswaterstaat, Directie Zeeland, Directie Flevoland en RIZA, Lelystad.
- Marteijn E.C.L. & R. Noordhuis 1991. Het voedsel van Aalscholvers in het Maasplassengebied in Midden- en Zuid-Limburg. Limburgse Vogels 2: 59-69.
- Noorden B. van 1992. Watervogels en wetlands in Limburg. Reports of the project "Ecological Rehabilitation of the River Meuse", nr. 7. Provincie Limburg, Bureau Waardenburg en Rijkswaterstaat - RIZA, Arnhem.
- Overmars W., B. Paffen & P. van Avesaath 1992. Waterplanten in de Maasplassen: inventarisatie 1990-1991. Reports of the project "Ecological Rehabilitation of the River Meuse", nr. 5. Bureau Strooming en Rijkswaterstaat - RIZA, Arnhem.
- Slager B. 1987. De beschikbaarheid van Driehoeksmosselen (*Dreissena polymorpha*) voor duikeenden in het IJsselmeergebied. RIJP-rapport 1988-36 cbw. RIJP, Lelystad.
- Stortelder P.B.M., M.A. van der Gaag & L.A. van der Kooij 1989. Kansen voor waterorganismen. DBW-Riza nota 89.016. Rijkswaterstaat, Dienst Binnenwateren-Riza, Lelystad.

Sjoerd Dirksen en Theo J. Boudewijn
Bureau Waardenburg, Postbus 365, 4100 AJ Culemborg



Tafeleenden rusten overdag op de Maasplassen, terwijl ze 's nachts op zoek gaan naar voedsel (foto: A.C. Zwaga).

HET LIMBURGSE MAASDAL ALS PLEISTER- EN DOORTREKGEBIED VOOR VISARENDEN

Frans Schepers

Op hun tocht van de Scandinavische broedgebieden naar de overwinteringsgebieden aan de Afrikaanse kusten trekken Visarenden *Pandion haliaetus* in een breed front door West- en Midden-Europa. Hoewel ervaren trektellers weten dat op elke willekeurige plaats, al is het een droog en saai grovedennenbos overtrekkende Visarenden kunnen worden gezien, volgen de vogels in het binnenland graag visrijke gebieden zoals zoetwaterplassen, stuwmeren en rivierdalen (Österlof, 1977; Alerstam, 1990).

Zeker noord-zuid lopende rivierdalen, zoals het dal van de Maas in Limburg, vormen geliefde routes omdat Visarenden op hun doortocht hier goede fourageermogelijkheden vinden. Door het ontstaan van de Maasplassen is het Limburgse Maasdal een geschikt pleistergebied, vooral in het najaar. Hierdoor, maar ook door een herstel van de Zweedse broedpopulatie lijkt er in Limburg sprake te zijn van een stijgend aantal waarnemingen in de loop van de laatste decennia.

Dit artikel schetst een overzicht van het voorkomen van deze spectaculaire soort in Limburg.

Methode

De in dit artikel gepresenteerde overzichten zijn gebaseerd op losse waarnemingen van Visarenden. De volgende gegevensbronnen zijn daarbij gebruikt:

- waarnemingen in het kader van het Bijzondere Soorten Project voor niet-broedvogels (BSP-nb; SOVON, 1989) in de periode 1989 tot en met september 1992. Deze gegevens worden per maand en per kwartblok verzameld. Het betreft zowel overtrekkende als pleisterende vogels. Het gaat in totaal om 106 waargenomen exemplaren;
- waarnemingen in het kader van de maandelijkse rivierentellingen langs de Maas in de periode 1977 tot en met 1992 (Van Noorden, in prep.). Deze tellingen worden elk winterhalfjaar in de maanden september tot en met april uitgevoerd, zodat gegevens uit de overige maanden ontbreken (voor de Visarend vooral mei en augustus). Het gaat vrijwel steeds om pleisterende vogels. Het betreft in totaal 56 waargenomen exemplaren;



Visarend met prooi
(foto: H. Koks).

- literatuuroverzichten, met name Ganzevles *et al.* (1985) en Schepers (1981). Waarnemingen werden voor deze overzichten verzameld in het kader van de activiteiten van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en de Vogelwacht Limburg (tot en met 1982). Het betreft in totaal 363 waargenomen exemplaren.

De volledigheid van het materiaal kan als volgt worden omschreven. De waarnemingen uit het BSP-nb kunnen als behoorlijk volledig worden beschouwd; veel waarnemingen worden doorgegeven, maar (nog) niet alle. Voor de periode 1989 tot en met 1992 geeft dit bestand dan ook een representatief overzicht. Dit geldt zeker in verhouding tot de periode 1983 tot en met 1988, toen nauwelijks waarnemingen werden verzameld, waardoor de aantallen Visarenden zijn onderschat. Het aantal waarnemingen tussen 1975 en 1982 kan eveneens als behoorlijk volledig worden beschouwd, omdat de Vogelstudiegroep toen zeer actief was in het verzamelen van waarnemingen. De periode 1965-1975 is waarschijnlijk minder goed vertegenwoordigd. Een overzicht van alle waarnemingen vóór 1965 wordt gepresenteerd in Hens (1965).

Een ander punt is dat enkele gebieden in dit overzicht niet uit de verf komen. Het betreft vooral de Groote Peel (waar het aantal pleisterende Visarenden overigens beperkt is; mond. meded. C. van Seggelen, VWG de Peel) en het vennengebied bij Budel-Dorplein. Beide gebieden liggen op de grens van Brabant en Limburg, en vallen buiten de Limburgse SOVON-districten.

Een aantal specifiek voor het Maasdal geldende opmerkingen zijn de volgende. Het feit dat de maandelijkse rivierentellingen alleen op het Maasdal betrekking hebben, legt bij de verspreidingsbeeld een extra nadruk op dit gebied. Alle meldingen gedaan tijdens deze tellingen worden beschouwd als pleisteraars. Voorts is het vóórkomen van dubbeltellingen juist in de pleistergebieden mogelijk.

Concluderend kan worden gesteld dat het aantal waarnemingen van Visarenden in de loop van deze eeuw wel degelijk wordt beïnvloed door waarnemersactiviteiten en de mate van registratie. Over de grote lijn heeft de toenemende waarnemingsintensiteit een positieve invloed op het aantal waarnemingen in de loop van deze eeuw, maar vooral in de periode 1983 tot en met 1988 is er een onderschatting van de aantallen.

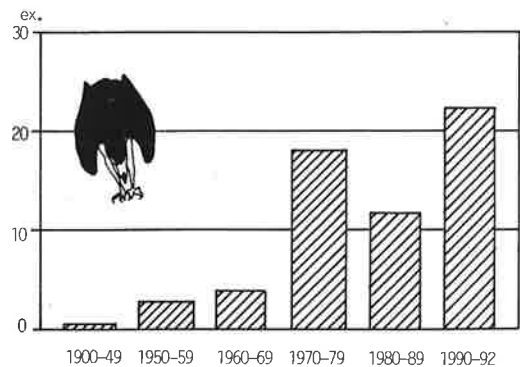
Aantalsontwikkeling deze eeuw

Volgens Ganzevles *et al.* (1985) is de Visarend

sinds het begin van deze eeuw een regelmatige doortrekker en pleisteraar in de provincie Limburg. Vóór 1960 vermeldt Hens (1965) slechts in totaal 58 waargenomen Visarenden, waarvan 29 dieren in de periode 1900-1950. Het gemiddeld aantal waargenomen vogels in die periode is daarmee minder dan één per jaar (figuur 1). In de periode 1950-1969 is er een lichte stijging, maar het aantal komt niet boven de vijf per jaar.

Sinds 1970 neemt het aantal waargenomen Visarenden in Limburg flink toe, tot gemiddeld bijna 18 per jaar. In het decennium daarna (1980-1989) is er sprake van een lichte daling, die echter waarschijnlijk niet de juiste ontwikkeling weergeeft (zie methode). In de periode 1989-1992 is er sprake van gemiddeld 24 dieren per jaar. Het jaar 1991 spant tot nog toe de kroon met liefst 43 waargenomen Visarenden. Van 1992 zijn echter nog niet alle waarnemingen binnen, zodat dit aantal wellicht nog toeneemt.

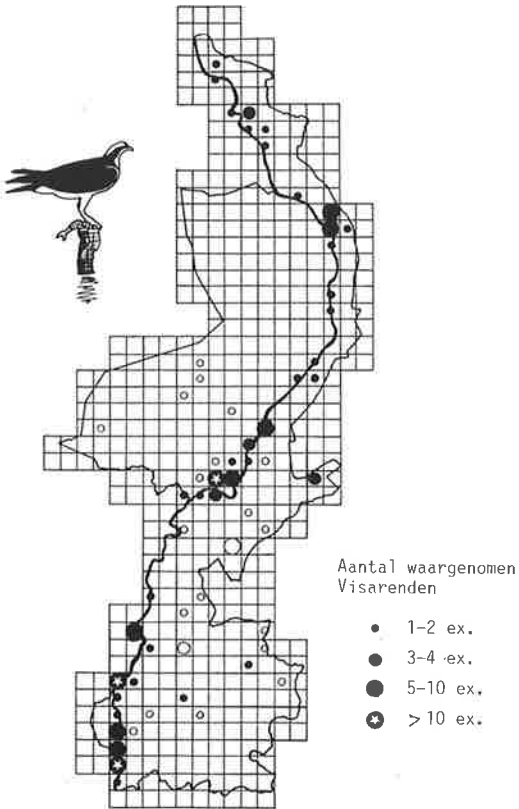
Ondanks het feit dat het aantal gemelde Visarenden naar verwachting slechts een deel van het aantal is dat werkelijk in Limburg voor langere of kortere tijd pleistert, kan het jaarlijks aantal vogels dat van het gebied gebruik maakt worden geschat op enkele tot vele tientallen. De verblijfsduur of doorstroming (turn-over) van Visarenden is onbekend, zodat een goede schatting onmogelijk is. Daarnaast trekt er een onbekend aantal Visarenden over Limburg dat geen gebruik maakt van de visrijke plassen.



Figuur 1: Waarnemingen van de Visarend in Limburg in de periode 1900-1992. Weergegeven is het waargenomen aantal exemplaren per tijdvak, uitgedrukt in gemiddeld aantal ex./jaar. (N = 523 ex.).

Pleisteraars of overtrekkers ?

Vooral in september komt het voor dat vogels voor kortere of langere tijd in het Maasdal pleisteren. In het Middenlimburgse Maasplassen-gebied, het grindgat bij Eijsden en op enkele andere plekken in Limburg (b.v. de Hamert) pleisteren dan naar schatting in totaal 5-15 Visarenden. Een exacte schatting is lastig, omdat de vogels een relatief grote actieradius hebben en soms ver met geslagen vis moeten vliegen om deze rustig te kunnen verorberen. Ook spelen mogelijke dubbelstellingen een rol.



Figuur 2: Verspreiding van de Visarend in Limburg in de periode 1977-1992 (aantal ex. per kwartblok; N = 163). Open cirkels: overtrekkende vogels.

Tabel 1: Aandeel (hoog) overtrekkende Visarenden per jaar in Limburg in de periode 1989-1992, afgezet tegen het totaal aantal waargenomen exemplaren.

Gedrag	Totaal	Overtrekkend	%
1989	15	4	26,7
1990	13	5	38,5
1991	43	5	11,7
1992	36	16	44,4
Totaal	107	30	28,0

Het onderscheid pleisteraar/trekker is vooral in het Maasdal niet altijd even gemakkelijk (zie methode). Vogels bewegen zich vaak al vissend in zuidwaartse richting. In het Maasdal zijn vrijwel alle waargenomen Visarenden daarom als pleisteraars beschouwd. In tabel 1 is het aandeel trekkers ten opzichte van het totaal aantal waargenomen dieren aangegeven voor de laatste vier jaar voor heel Limburg. Hieruit blijkt dat gemiddeld iets meer dan een kwart hoog overtrekkend wordt gezien. Veelal betreft dit waarnemingen buiten het Maasdal, zoals op trekposten te Gelene en Maria Hoop, vooral in 1992.

Favoriete pleistergebieden

Sommige gebieden steken als pleistergebied voor Visarenden met kop en schouders boven de rest uit (figuur 2). De beste pleistergebieden liggen in het Maasdal, nl. de grindplassen bij Eijsden (grindgat Oost-Maarland en directe omgeving), Itteren (Itterweerd) en het terrein van de Clauscentrale en directe omgeving (Maasbracht). In deze gebieden werd in de periode 1977-1992 meer dan 10 maal een pleisterende Visarend waargenomen: Eijsden 11 maal, Itteren 18 maal, Clauscentrale 16 maal. In al deze gebieden is sprake van uitgestrekte, visrijke plassen waar door de Visarenden wordt gejaagd. Uiteraard is het hoge aantal waarnemingen deels te wijten aan de waarnemingsintensiteit (Visarenden trekken op hun beurt vogelaars aan).

Andere favoriete pleistergebieden liggen veelal in de periferie van deze plekken. In feite moet de omgeving ten noorden en ten zuiden van Maas-tricht als één geheel worden beschouwd, waarbinnen de verschillende vogels zich het meest frequent ophouden. Dit geldt ook voor het Maasplassengebied, dat reikt van de Grote Hegge te Thorn tot aan de Rijkelse Bemden. Zowel de grindplas te Meers (gemeente Stein), de omgeving

van de Hamert (gemeente Bergen) en het Maasdal tussen Gennep en Afferden zijn buiten de hierboven genoemde eveneens gebieden waar jaarlijks Visarenden pleisteren.

In de Grootte Peel, een ogenschijnlijk geschikt gebied, wordt slechts weinig en kortstondig door Visarenden gepleisterd. In de Peelvennen ontbreekt voldoende geschikte vis; alleen het Amerikaans Hondsvijze komt voor. Dit in tegenstelling tot de Strabrechtse Heide, waar bij het Beuven jaarlijks een of twee Visarenden gedurende langere tijd pleisteren. Hier komt wel grotere vis voor, hetgeen eveneens geldt voor vennen in het Meinweggebied.

Bij de verspreidingskaart spelen waarnemersinvloeden natuurlijk wel een behoorlijke rol. Immers, juist deze gebieden trekken veel vogelaars aan, waardoor de waarneemkansen toenemen. De gebieden langs de Maas tussen Venlo en Bergen en tussen Meers en Thorn (Grensmaas) lijken gezien het lage aantal waarnemingen ondergewaardeerd. De Grensmaas is grotendeels ongestuwd, en lijkt daarom minder geschikt viswater dan gestuwde riviertrajecten (snel stromend en ondiep water). Desondanks worden hier ook wel jagende Visarenden gezien.

Het aantal pleisteraars in een bepaald gebied is vanwege het vlieggedrag soms moeilijk vast te stellen. In enkele gevallen werd meer dan één vogel tegelijk gezien. Meldingen van twee of drie vogels bijeen komen vooral van Eijsden en de Clauscentrale te Maasbracht.

Overtrekkende Visarenden waren tot nu toe

steeds solitair. Tijdens de trek kunnen onverwacht kleine plassen worden aangedaan. Voorbeelden van plekken waar sluimerende sportvissers plotsklaps een Visarend voor hun neus in het water zien plonzen, zijn de Koffiepoel op de Brunsummerheide, de Mulderplas te Schinnen, de Geulvijver te Valkenburg en de onogelijk kleine visvijver bij Daniken, Geleen.

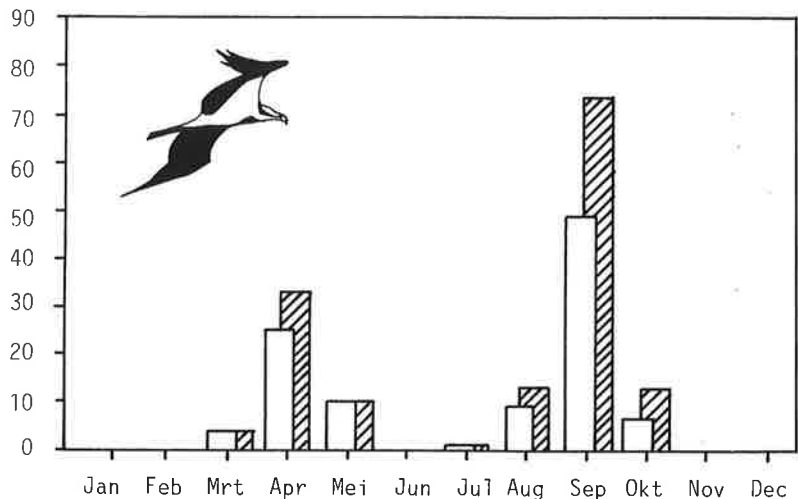
Tijd van het jaar

De doortrekperiode voor de Visarend in Limburg is reeds duidelijk omschreven door Schepers (1981), gebaseerd op de periode 1900-1980. In figuur 3 zijn de waarnemingen uit 1989-1992 gesommeerd.

De piek tijdens de voorjaars trek ligt rond half april, tijdens de najaars trek rond half september. In het voorjaar duurt de hoofddoortrek minder lang (twee tot drie weken) dan in het najaar (vier tot vijf weken). In deze periode hebben de vogels klaarblijkelijk meer haast om tijdig in het broedgebied aan te komen, terwijl in het najaar meer gepleisterd wordt. Jonge Visarenden blijven hun eerste levensja(a)r(en) in de overwinteringsgebieden (Cramp, 1980).

De gegevens uit de recente jaren laten geen verschil zien met het hier geschetste beeld. Waarnemingen tussen begin juni en half augustus, evenals tussen half oktober en half maart zijn (zeer) zeldzaam.

Aantal ex.



Figuur 3: Aantal waargenomen Visarenden per maand in de periode 1977-1992 in Limburg (N = 163). Wit: zonder gegevens uit rivierentellingen, gearceerd: inclusief rivierentellingen.

Oorzaken van aantalsveranderingen in Limburg

De in dit overzicht gepresenteerde aantalsveranderingen van de Visarend kunnen aan een aantal oorzaken worden toegeschreven. Ten eerste is er een 'sprong' in het aantal waarnemingen vanaf 1970 (figuur 1). Een toenemende waarnemingsintensiteit (oprichting Vogelstudiegroep!) maar vooral de ontwikkeling van de grindplassen in Limburg zijn hier verantwoordelijk voor.

Een veel duidelijker tweede 'sprong' is geconstateerd vanaf 1989. In een periode van vier jaar worden dan gemiddeld 23 Visarenden per jaar gemeld. Met name in 1991 en 1992 kwamen veel meldingen binnen; resp. 40 en 36.

- Bij de geconstateerde aantalsontwikkeling spelen waarnemersinvloeden een rol (start Bijzondere Soorten Project), maar het is zeer aannemelijk dat ook de toename van de Visarend als broedvogel in de herkomstgebieden zich doet gelden. In Zweden, het belangrijkste herkomstland voor de door Nederland trekkende Visarenden (Österlöf, 1977), is de broedpopulatie gestegen van ca. 2000 paar in 1971 (Österlöf, 1973) tot 3200 paar in 1980 (Risberg, 1990), een vooruitgang van ca. 40 %.

Kortom, het toegenomen aantal waarnemingen van de Visarend in Limburg is een combinatie van waarnemersactiviteiten, het ontstaan van visrijke plassen en een herstel van de Zweedse broedpopulatie gedurende de laatste 20 jaar.

De Maas en viseters

Het Limburgse Maasdal heeft de afgelopen decennia een toename van visetende vogelsoorten gekend. Zo is de Blauwe Reiger in Limburg als gevolg van het ontstaan van de Maasplassen als broedvogel sterk toegenomen van enkele tientallen paren halverwege de jaren zeventig tot meer dan 300 rond 1990 (Ganzevles *et al.*, 1985 en Schepers *et al.*, 1990). Mogelijk speelt ook een vermindering van het gebruik van persistente bestrijdingsmiddelen bij deze toename een rol (Blok & Dybbro, 1977). De Aalscholver, de meest talrijke visetende watervogel in het winterhalfjaar heeft eveneens een spectaculaire toename gekend (Van Noorden, in prep.).

Het Maasdal tussen Eijsden en Belfeld bezit inmiddels ca. 2960 ha geschikt viswater, waarvan ca. 1710 ha (58 %) in de vorm van grindplassen in Nederland en België. De overige oppervlakten bestaan uit grotendeels gestuwde rivier (ca. 33 %),

de rest is kanaal e.d. (Marteijn & Noordhuis, 1991).

Helaas is er uit het Maasdal niets bekend over de prooikeuze van de Visarend. Het is echter aannemelijk dat de meest talrijke vissoorten, zoals Blankvoorn *Rutilus rutilus* en Baars *Perca fluviatilis*, alsmede Brasem *Abramis brama* het meest worden geconsumeerd. De schattingen van de visbestanden in de Maas en de Maasplassen zijn hoog, maar niet uitzonderlijk: naar schatting 400-450 kg vis/ha (Marteijn & Noordhuis, 1991). Aan het vissen in de Maas en de Maasplassen kleven echter risico's. Recent onderzoek toont aan dat gehalten aan PCB's in Blankvoorns van 20-25 cm uit het Limburgse Maasdal rond en boven de door Stortelder *et al.* (1989) afgeleide ecotoxicologische grenswaarde voor viseters liggen (Van Hattum & Dirksen, 1992). Hoge gehalten aan dergelijke stoffen kunnen van invloed zijn op de reproductie, zoals van vele roofvogelsoorten bekend is (Newton, 1979).

Er werd geen verschil gevonden in waarden van deze PCB's tussen de Maas en de Maasplassen (vis verplaatst zich immers indien de plassen in verbinding staan met de Maas), maar wel tussen de Maas ten zuiden en ten noorden van Roermond. Mogelijk speelt de toevloed van PCB's via de Roer hierbij een rol.

In Zuid-Zweden liep de reproductie van Visarenden midden jaren zestig terug met ca. 50 %, als gevolg van het dunner worden van eischalen door pesticiden (Cramp, 1980). Op dit moment is het niet duidelijk welke risico's Visarenden lopen door hun fourageeractiviteiten langs de Limburgse Maas. De opname van giftige stoffen hangt o.a. af van de verblijfsduur van de individuele vogels. Het is evenwel duidelijk, dat de situatie ten opzichte van de jaren zestig en begin zeventig voor vele soorten, ook de Visarend, duidelijk is verbeterd. In Zweden is het broedsucces inmiddels weer sterk verbeterd, en gelijk aan de periode vóór 1965 (Cramp, 1980).

Visarenden en natuurontwikkeling

Voor het Limburgse Maasdal is volgens diverse rijksnota's (o.a. Natuurbeleidsplan) natuurontwikkeling een belangrijk beleidsdoel. Voor Limburg zijn voorstellen hiervoor nader uitgewerkt door een combinatie van natuurontwikkeling met grindwinning en een natuurlijker inrichting van de bestaande plassen (Stroming, 1990). Belangrijk voor de Visarend in deze plannen is het instellen van rustgebieden, welke er op dit moment nauwelijks zijn. Een gunstige uitzon-

Visarend achter-
volgd door Geel-
pootmeeuw
(foto: H. Koks).



dering is het terrein van de Clauscentrale te Maasbracht, waar niet voor niets regelmatig op weidemaaltjes of op de grond zittende Visarenden worden gezien.

Potentiële rustgebieden zijn bijvoorbeeld de Rijkse Bemden, de Bouxweerd en de grindplassen bij Osen. Op andere plaatsen zoeken Visarenden hun toevlucht op hoogspanningsmasten, hoge bomen en dergelijke. Vaste stekjes zijn er voor zover bekend echter nauwelijks.

Aan voedselgronden is geen gebrek; dit artikel is dan ook geenszins een pleidooi voor nieuwe, grote plassen, integendeel. Een meer natuurlijk Maasdal met oobos, natuurlijkere plasoevers, eilanden en dergelijke biedt veel betere perspectieven voor deze soort, afgezien van het feit dat de omgeving voor deze fraaie vogel er ook sterk door zal verbeteren. Een verbetering van de waterkwaliteit blijft daarnaast een grote noodzaak.

Dankwoord

Een groot aantal waarnemers wordt bedankt voor het inzenden van waarnemingen van Visarenden in het kader van het BSP-niet broedvogels. Daarnaast worden Peter Verbeek en Boena van Noorden bedankt voor aanvullende waarnemingen uit de maandelijks rivierentelling uit de periode 1977-1990. Ernest van Asseldonk verstrekte gegevens uit het BSP voor niet-broedvogels uit district Noord-Limburg. Fred Hustings en Ran Schols hielpen bij het verzamelen van literatuur, waarvoor eveneens mijn dank. Sjoerd Dirksen leverde informatie over de mogelijke invloed van microverontreinigingen.

Waarnemingen van Visarenden gevraagd !

Waarnemingen van Visarenden kunnen worden doorgegeven in het kader van het Bijzondere Soorten Project voor niet broedvogels aan de SOVON-districtscoördinatoren in Limburg. Noord-en Midden-Limburg: Antwoordnummer 3008, 6070 ZX Swalmen; Zuid-Limburg Antwoordnummer 1506, 6130 WB Sittard.

Literatuur

- Alerstam T. 1990. Bird Migration, Cambridge.
- Blok, A. & T. Dybbro. 1977. De Blauwe Reiger. Kosmos Vogelmonografieën, Amsterdam/Antwerpen.
- Cramp, S. (ed.). 1980. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Volume II, Hawks to Bustards. Oxford.
- Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg. Nat.Hist.Gen. in Limburg, Maastricht.
- Hattum, B. van & S. Dirksen. 1992. Microverontreinigingen in Blankvoorns en schelpdieren uit de Maas en Maasplassen. Reports of the project: "Ecological rehabilitation of the River Meuse", report nr.3-1992. RIZA/Bureau Waardenburg, Culemborg/Instituut voor Milieuvraagstukken, Amsterdam.
- Hens, P.A. 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg, benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Nat. Hist. Gen. in Limburg, Maastricht.
- Marteijn, E.C.L. & en R. Noordhuis. 1991. Het voedsel van Aalscholvers in het Maasplassengebied in Midden- en Zuid-Limburg. Limburgse Vogels 2: 59-69.
- Newton, I. 1979. Population ecology of raptors. T.& A.D. Poyser, Berkhamsted.
- Noorden, B. van. 1992. Watervogels en Wetlands in Limburg. Reports of the project: "Ecological rehabilitation of the River Meuse", report nr. 7-1992. Provincie Limburg, Maastricht/Rijkswaterstaat/Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Österlöf, S. 1973. Fiskgjusen *Pandion haliaetus* i Sverige 1971.

Vår Fågelvärld 32:100-106.
Österlöf, S. 1977. Migration, wintering areas, and site tenacity of the European Osprey *Pandion haliaetus* (L.). *Ornis Scandinavica* 8: 61-78.
Risberg, L. 1990. Sveriges Fåglar. Sveriges Ornitologiska Förening, Stockholm.
Schepers, F. 1981. Het voorkomen van de Visarend *Pandion haliaetus* in Limburg. In *Vogelvlucht* 4: 76-81.
Schepers, F., E. van Asseldonk & B. van Noorden. 1990. Zeldzame en schaarse broedvogels in Limburg in 1989. *Limburgse Vogels* 1 (4): 1-12.

SOVON, 1989. Handleiding Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels, Beek-Ubbergen.
Stortelder, P.B.M., M.A. van der Gaag & L.A. van der Kooij. 1989. Kansen voor waterorganismen - een ecotoxicologische onderbouwing voor kwaliteitsdoelstellingen voor water en waterbodan. DBW-RIZA notanr. 89,016a, Rijkswaterstaat/DBW-RIZA, Lelystad.
Stroming, 1990. Toekomst voor een Grindrivier. Laag Keppel.

Frans Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard

DE KLEINE ZWAAN ALS OVERWINTERAAR IN LIMBURG

Ernest van Asseldonk

De laatste jaren wordt de Kleine Zwaan *Cygnus columbianus* gedurende het winterhalfjaar in toenemend aantal in Limburg waargenomen. Door intensief speurwerk in groepen fouragerende zwanen zijn de afgelopen jaren meerdere vogels waargenomen met kleurringen. Door het aflezen van de letter- en/of cijfercombinatie op de kleurringen is het mogelijk de herkomst en overwinteringsgebieden van de 'Limburgse' Kleine Zwanen te achterhalen.

Met dit artikel wil ik de aandacht vestigen op het voorkomen van zwanen in Limburg en de Kleine Zwaan in het bijzonder.

Voorkomen in Nederland

De Kleine Zwaan is in Nederland een echte wintergast. De soort arriveert doorgaans pas in oktober en november. In december, januari en februari worden de hoogste aantallen bereikt. In oktober ligt het zwaartepunt van de verspreiding in Noord-Nederland: het Lauwersmeer, Texel en de randmeren rond de Flevopolders. In de Zeeuwse Delta en het rivierengebied arriveren de Kleine Zwanen veelal pas in november. De midwinterverspreiding concentreert zich met name in de laatste drie voornoemde gebieden. In de periode 1978-1983 werden gedurende het winterhalfjaar in Nederland minimaal 3100

(1979) en maximaal 8700 (1983) Kleine Zwanen aangetroffen. Dit houdt in dat in sommige winters 50 % van de circa 16.000 Kleine Zwanen die in Noordwest-Europa overwinteren in Nederland aanwezig kunnen zijn (SOVON, 1987).

Limburg speelt in de winterverspreiding van de Kleine Zwaan, ten opzichte van de rest van Nederland, slechts een ondergeschikte rol.

Voorkomen in Limburg

De Kleine Zwaan werd in 1954 bij Maastricht voor het eerst op Limburgs grondgebied vastgesteld (Hens, 1965). De waarnemingen, van vrijwel steeds kleine aantallen, namen daarna gestaag toe. Tegenwoordig zijn de Kleine Zwanen jaarlijks vanaf begin november tot eind maart in Limburg aanwezig, de hoogste aantallen worden echter in de maanden december tot en met februari vastgesteld (Ganzevles *et al*, 1985). Als uiterste data worden genoemd: 5 oktober 1968 een groep te Stevensweert en 2 mei 1981 1 ex. te Asselt. Ook in 1992 arriveerden de Kleine Zwanen betrekkelijk vroeg. Op 7 oktober 1992 werden de eerste vogels waargenomen te Asselt.

Figuur 1 geeft aan de hand van gegevens van de waterwildtellingen in Limburg in de winterperiode 1977/78 tot en met 1990/91 een overzicht van de verspreiding van de Kleine Zwaan in

Limburg. Duidelijk is dat er in Limburg twee kerngebieden zijn waar de soort kan worden aangetroffen: de Middenlimburgse grindgaten vanaf Ohé en Laak tot aan Rijkkel, met als concentratiegebied het agrarisch gebied aan weerszijden van de Maas ten noorden van Asselt. De Maasvallei tussen Bergen en Mook met als concentratiegebied het agrarisch gebied ten noorden van Bergen (Mazenburg, Heijen) vormt het tweede kerngebied.

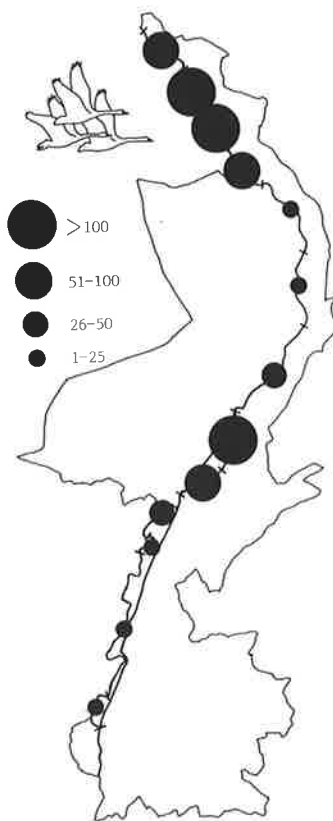
De wintermaxima kunnen van jaar op jaar variëren. Dit wordt onder meer veroorzaakt door het weertype ter plaatse en in de noordelijk gelegen overwinteringsgebieden. Langdurige vorstperioden in de noordelijk gelegen gebieden dwingen de vogels een zuidelijkere overwinteringsplaats te zoeken, soms maken ze zelfs de oversteek naar Groot-Brittannië en Ierland (Hilprecht, 1970). Ook langdurige vorstperioden in Limburg dwingen de vogels tot verplaatsingen. In de winter 1991/92 bijvoorbeeld waren er op lokatie Asselt in de periode eind januari-half februari geen Kleine Zwanen aanwezig vanwege een korte, maar hevige koudeperiode. Op het moment dat de dooi inviel kwamen de zwanen vrijwel direct terug.

De Kleine Zwaan lijkt in Limburg in zachte winters in hogere aantallen te overwinteren dan in strenge winters. Mogelijk is dit beeld wat vertroebeld doordat recent een aantalstoename plaatsvond, al dan niet toevallig samenvallend met het optreden van zachte winters (Van Noorden, 1992). Dat de soort in Limburg is toegenomen blijkt uit de aantalschatting die Van Noorden (1992) geeft ten opzichte van Ganzevles *et al.* (1985). Ganzevles *et al.* (1985) geven namelijk over de periode 1977-1984 aantallen op die schommelen tussen de 75 en 150 ex.. De huidige aantallen liggen, op basis van de waterwildtellingen, tussen de 250 en 375 ex..

De Kleine Zwaan wordt in deze gebieden, maar ook daarbuiten, vaak in gezelschap waargenomen van Knobbelzwanen *Cygnus olor*. Wilde Zwanen *Cygnus cygnus* kunnen in Limburg ook jaarlijks worden waargenomen. Het gaat hierbij in de regel om aantallen van 1-2 ex. of groepjes van 1 à 2 families, die enkele dagen tot maanden in een gebied verblijven (Ganzevles *et al.*, 1985).

Herkomst- en overwinteringsgebieden

Door middel van kleurringprogramma's in onder andere Groot-Brittannië, Nederland en Duitsland en onlangs ook in Rusland probeert men gegevens te verzamelen over de trekstrategie, lokale verplaatsingen in de overwinteringsgebieden en de



Figuur 1: Verspreiding van de Kleine Zwaan in Limburg, samengesteld aan de hand van gegevens van de watervogeltellingen in Limburg in de periode winter 1977/78 en winter 1990/91, weergegeven is het maximaal aantal waargenomen Kleine Zwanen op de desbetreffende Maastrajecten.

broedgebieden van de in West-Europa overwinterende Kleine Zwanen (zie o.a. Rees, 1991).

De Kleine Zwaan broedt alleen op de toendra in het noorden van Rusland en Siberië, van het Kolaschiereiland in het westen tot ver voorbij de Lena-delta in het oosten. Er worden twee populaties onderscheiden. Kleine Zwanen die in het westelijk deel van de toendra broeden overwinteren in Noordwest-Europa. De oostelijke populatie overwintert in China, Japan en Korea. De najaarstrek begint vroeg in september; half oktober zijn de broedgebieden verlaten. Afhankelijk van het oprukkende koude weer wordt de najaarstrek in etappes afgelegd. Via de arctische kust vliegen ze



Kleine Zwanen op de wieden bij Asselt (foto: H. Koks).

naar de Witte Zee, over land naar de Finse Golf vanwaar ze doorvliegen naar de Oostzee. Vanaf hier verspreiden ze zich over de overwinteringsgebieden, met name Nederland, Groot-Brittannië en Ierland (Cramp and Simmons, 1977). De voorjaarstrek begint in de loop van maart en volgt in grote lijnen de route die in het najaar is afgelegd. Toch is er nog relatief weinig bekend van de verplaatsingen van Kleine Zwanen naar de broedgebieden op het moment dat ze de Baltische Staten, met name Estland, zijn gepasseerd (Rees, 1991).

Ook in Limburg kunnen Kleine Zwanen worden waargenomen die onderdeel uitmaken van kleuringsprogramma's in Groot-Brittannië, Nederland, Duitsland en Rusland. Heg (1986) maakt melding van een drietal te Slimbridge, Groot-Brittannië, gekleurde Kleine Zwanen in de periode 1981-1984 op de Horddonken bij Boxmeer. Verder is er een waarneming van een in 1985 in de Noord-oostpolder gekleurde Kleine Zwaan, welke op 4 februari 1991 te Maaseik, België, werd afgelezen (mededeling P. Verbeek). Onderstaande aflezingen zijn alle afkomstig van de auteur, tenzij anders vermeld.

Halsband en kleuring blauw S12

Ongetwijfeld de meest spectaculaire terugmelding is de Kleine Zwaan met blauwe halsband en dito kleuring met inscriptie S12. De vogel werd op 4 augustus 1991 in het noorden van Rusland, Pechora Delta, gevangen uit een groep niet broedende zwanen. Op 6 november 1991 werd hij waargenomen in Estland, Parnu-provincie, op een afstand van ongeveer 1800 kilometer tot de ringlaats. Twintig dagen later, 25 november 1991, werd hij in Asselt, Midden-Limburg, afgelezen. Wederom een afstand van ongeveer 1500 kilometer. In totaal werd dus een afstand van ongeveer 3300 km in maximaal 113 dagen afgelegd. De Kleine Zwaan bleef tot 29 december 1991 te Asselt aanwezig. Vervolgwaarnemingen zijn helaas niet meer gedaan.

Kleuring wit SUJ

Deze Kleine Zwaan werd in Slimbridge, Groot-Brittannië, op 31 januari 1985 als volwassen man, voorzien van een witte kleuring met inscriptie SUJ. De vogel bleef, gepaard, tot 4 maart 1985 in

Slimbridge aanwezig. De vogel was ook in de daaropvolgende jaren aanwezig: 15 november 1985 tot 17 maart 1986, met hetzelfde vrouwtje en van 12 december 1986 tot 3 maart 1987, alleen! Na 1987 wordt de vogel niet meer in Groot-Brittannië waargenomen. De vogel wordt herontdekt in Duitsland, Nederelbe, op 16 maart 1989 met een nieuw vrouwtje. Ook dit vrouwtje is gekleurringd (wit, SHY). Beide vogels verblijven tot 24 maart 1989 in Duitsland. Op 22 november 1991 worden beide vogels in Anjum, Noord-Friesland waargenomen en blijven in Noord-Friesland aanwezig tot 30 november 1991, hierna zetten ze koers naar het zuiden. Beide vogels worden op 29 december 1991 waargenomen te Asselt in een groep van 128 Kleine Zwanen. Deze groep blijft tot in januari in Asselt aanwezig. Toch worden beide gekleurringde zwanen niet continue waargenomen, dit kan worden veroorzaakt doordat hoog gras het zicht op de pootringen belemmert en de afstand tot de vogels soms te groot is. Ook is het mogelijk dat beide vogels de Middenlimburgse Maasplassen alleen als doortrekstation gebruiken. Op 1 maart 1992 (med. S.Dirksen) en 14 en 15 maart 1992 worden beide zwanen namelijk weer in Asselt aangetroffen in een groep van 20-25 fouragerende Kleine Zwanen.

Kleurring wit SHY

Voordat de Kleine Zwaan met kleurring wit SHY in 1989 wordt waargenomen met bovenstaand mannetje wit SUJ, is ze reeds meerdere jaren waargenomen. Ze werd op 5 februari 1981 als ongepaard volwassen vrouwtje geringd te Slimbridge, Groot-Brittannië. Ze bleef hier tot 27 februari 1981 aanwezig. Gedurende de periode 20 december 1981 tot 15 januari 1982 was ze ge- paard aanwezig te Slimbridge. In de daaropvolgende jaren wordt ze in februari en maart, steeds gepaard, in Nederland (Friesland) en Duitsland (Niederelbe) waargenomen. Op 21 december 1984 worden beide vogels wederom in Wierum (Friesland), waargenomen, 'waarna ze doorvliegen naar Slimbridge', waar ze gedurende de periode 14 januari 1985 en 4 maart 1985 overwinteren. Ook de daaropvolgende winter verblijven ze te Slimbridge; 25 november 1985 tot 20 maart 1986. Het mannetje komt echter op 13 maart 1986 te overlijden. Het volgende jaar wordt ze, ongepaard, waargenomen te Slimbridge van 22 december 1986 tot 19 januari 1987. Twee jaar later wordt ze met een nieuw mannetje, bovenstaand ex. wit SUJ, waargenomen in Noord-Duitsland. Opvallend detail hierbij is dat beide vogels gedurende de winter 1986/87 te Slim-



De omzwervingen van Kleine Zwaan met halsband en kleurring blauw S12 kunnen ronduit spectaculair worden genoemd (foto: Ernest van Asseldonk).

bridge aanwezig zijn zonder dat ze veel belangstelling voor elkaar hebben (schriftelijke mededeling E.C. Rees). Figuur 2 geeft een overzicht van de doortrek- en overwinteringsgebieden van de vijf Kleine Zwanen die in Groot-Brittannië zijn gekleurd en ooit in Limburg zijn afgelezen.

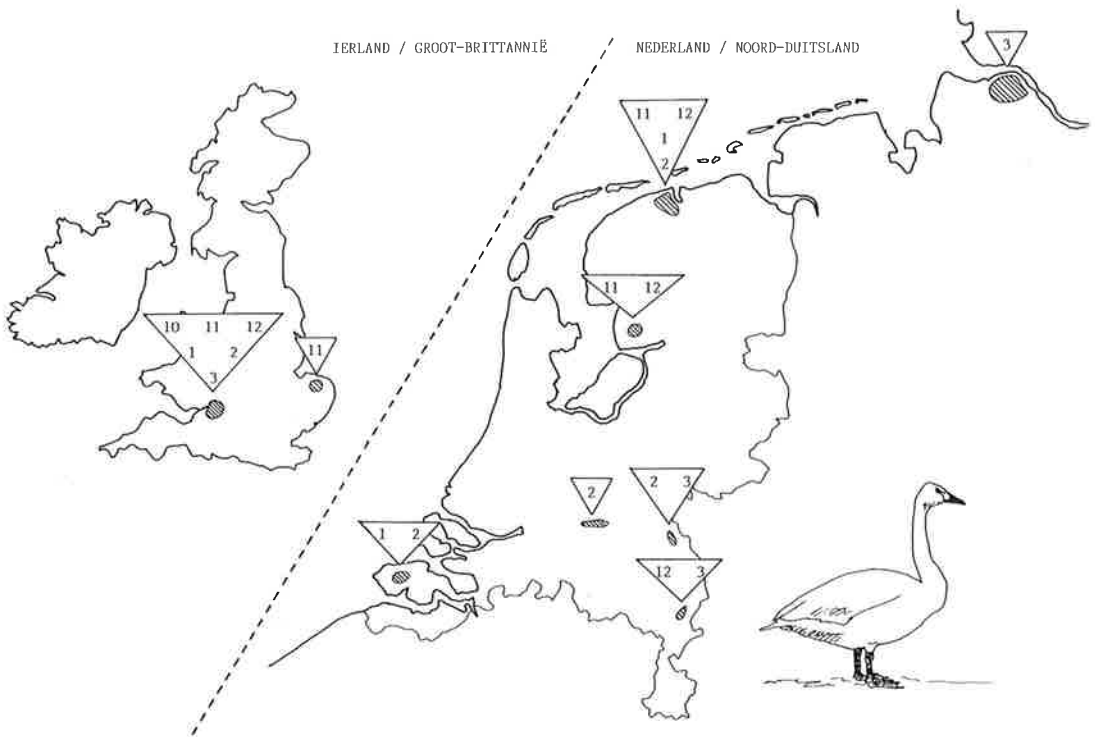
Resumé

Deze Limburgse waarnemingen van gekleurde Kleine Zwanen zijn in verschillende opzichten bijzonder. Het vrouwtje dat in februari 1981 werd geringd is op het moment van aflezen in Limburg minimaal 12 jaar oud. Cramp and Simmons (1977) geven als oudste geringde vogel een vogel van 10 jaar en 11 maanden. Daarnaast is het vrij uitzonderlijk dat vogels die in Slimbridge, Groot-Brittannië worden geringd, binnen de er overwinterende groep Kleine Zwanen, nieuwe partners vinden (schriftelijke mededeling E.C. Rees). De paren worden, ondanks balts-

activiteiten in de overwinteringsgebieden, vermoedelijk pas gevormd in de broedgebieden (Cramp and Simmons, 1977).

Opvallend is ook dat de van pootringen voorziene zwanen, die in Limburg zijn waargenomen, in tien jaar tijd nooit in de broedgebieden of tijdens de trek in het hoge noorden zijn afgelezen. Rees (1991) maakt melding van 68, in Groot-Brittannië gekleurde, Kleine Zwanen die in Rusland zijn afgelezen in de periode 1967-1989. In totaal zijn er in die periode 1511 Kleine Zwanen in Groot-Brittannië gekleurd ! Opvallend is ook dat gekleurde Kleine Zwanen vaak jaren achtereen dezelfde gebieden bezoeken.

Aangezien de Kleine Zwanen in Limburg de laatste jaren in aantal zijn toegenomen, is ook de kans dat er gekleurde vogels kunnen worden waargenomen groter. Mits er daadwerkelijk naar gekeken wordt. Met name de vogels met pootringen kunnen gemakkelijk over het hoofd worden gezien, vanwege hoog gras en/of de afstand. Kleine



Figuur 2: Doortrek- en overwinteringsgebieden van Kleine Zwanen die in Groot-Brittannië zijn gekleurd en in Limburg zijn afgelezen (n=5). Door middel van het maandnummer (1-12) is aangegeven in welke maanden de Kleine Zwanen in deze gebieden zijn waargenomen (Heg, 1986 en waarnemingen van de auteur).

Kleine en Wilde zwaan
(foto: Rob Cuypers).



Zwanen met halsbanden daarentegen zijn bijzonder opvallend en de inscriptie op grote afstand afleesbaar. Let er eens op. Noteer in ieder geval; datum en plaats van waarneming, de kleur van de ringen, linker- of rechterpoot en/of halsband en de inscriptie, eventueel leeftijd of andere bijzonderheden. Probeer de vogels echter zo min mogelijk, of liever niet, te verstoren.

Dankwoord

Bij deze wil ik Boena van Noorden bedanken voor het beschikbaar stellen van gegevens met betrekking tot de waterwildtellingen in Limburg, het achterhalen van literatuur en het doornemen van het concept van dit artikel. Verder dank aan Eileen C. Rees van The Wildfowl & Wetland Trust, Lancashire (Groot-Brittannië) voor de informatie over de in Slimbridge gekleurde Kleine Zwanen.

Literatuur

- Cramp, S. & K.E.L. Simmons (eds.), 1977. The Birds of the Western Palearctic, Vol. 1.
- Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985. Vogels in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap In Limburg, Maastricht.
- Heg D. 1986. De Kleine Zwaan op de Horddonken e.o., 1984/85, De Mourik 12(1): 24-37.
- Hens, P.A. 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XV.
- Hilprecht A. 1970. Höckerschwan, Singschwan, Zwergschwan. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
- Noorden, B. van. 1992. Watervogels en wetlands in Limburg, Rapport 7-1992 uit de serie: Reports of the project "Ecological rehabilitation of the River Meuse". Provincie Limburg, RIZA Lelystad, Rijkswaterstaat dir. Limburg, Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Rees E.C. 1991. Distribution within the USSR of Bewick's Swans *Cygnus columbianus bewickii* marked in Britain. In: J. Sears & P.J. Bacon (eds.). Proc. 3rd Int. Swan Symp. Oxford, 1989, Wildfowl. Special Supplement No. 1.
- SOVON. 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels.

Ernest van Asseldonk, Aldrinstraat 16, 6071 BG Swalmen-Boukoul

PLEISTERENDE KWAKKEN IN HET MAASDAL

Frans Schepers

Tussen 19 tot 27 augustus 1992 verbleven er twee juveniele Kwakken *Nycticorax nycticorax* nabij het grindgat de Grote Hegge te Thorn (Midden-Limburg) en grindgat Kessenich (België). Overdag sliepen de vogels gezamenlijk in een nabijgelegen wilgenbos. In de avondschemering kwamen ze, vaak luid roepend, tevoorschijn en vielen ze in langs de rand van de grindplas Grote Hegge, in het natuurterrein Koningsteen. Hier werd tussen de eilandjes in ondiep water gevist. De vogels werden ontdekt door J. Rademaekers, en later nog enkele malen door ondergetekende waargenomen, tesamen met D. Shepherd. Vlak daarna, op 7 september, werd eveneens een onvolwassen Kwak waargenomen bij het grindgat te Eijsden, achter het Kasteel te Oost-Maerland (K. Lemmens).

Voorkomen in Limburg en Nederland

Deze niet jaarlijks in Limburg waargenomen soort bracht mij ertoe de waarnemingen in het Maasdal tot nu toe eens op een rijtje te zetten (tabel 1). In totaal gaat het om minimaal 17 waarnemingen in de periode 1975 tot en met 1992. Vóór 1975 zijn er geen waarnemingen uit het Maasdal bekend (met uitzondering van een ex. te Meers, Stein op 1 juli 1933). Het voorkomen was in 1963 tot en met 1969 vooral beperkt tot de Pe-

elstreek, waar in die jaren een kleine kolonie broedde in de Grote Moost te Nederweert (Hens, 1965).

Buiten de bovenvermelde zijn er buiten het broedseizoen in Limburg in deze eeuw nog acht waarnemingen van Kwakken bekend (Ganzevles *et al.*, 1985). Daarnaast gaan er geruchten dat in de periode 1985/1989 wederom Kwakken in de omgeving van de Groote Moost zijn gesignaleerd, maar daar weer zijn verdwenen door uitdroging van dit voormalige Peelven. Opmerkelijk is de langdurige aanwezigheid van Kwakken langs de Maas bij Eijsden tussen half juni en eind oktober 1987.

Volgens SOVON (1989) kunnen tijdens de voorjaartrek wel eens Kwakken te ver doorvliegen en zodoende in Nederland terecht komen. Uitgevlogen jongen zwerven vaak in noordelijke richting uit. Dit verklaart het voorkomen van adulte Kwakken in het voorjaar en onvolwassen in het najaar. Overigens is er ook een kans om uit gevangenschap ontsnapte of losgelaten Kwakken waar te nemen. De waarneming op 16 juli 1989 van een gekleurde exemplaar is in dit kader verdacht. Het vrijlaten van Kwakken uit gevangenschap is o.a. bekend van Burgers Dierenpark (Arnhem) en het Vogelpark in het Zwin (Knokke, B.).

De dichtstbijzijnde broedgebieden van de Kwak



Juvenile Kwak
(foto: H. Koks).

Tabel 1: Pleisterende Kwakken langs de Maas in Limburg in de periode 1975-1992.

Plaats	Datum	Aantal en leeftijd
Grindgat Eijsden	13 oktober 1975	1 onvolwassen
Grindgat Eijsden	29 augustus 1976	1 juveniel
Grindgat Eijsden	18 mei 1978	1 onvolwassen
Grindgat Eijsden	20 mei 1978	1 adult
Grindgat Eijsden	27+29 mei 1981	1 onvolwassen
Grindgat Eijsden	30 mei 1982	2 adult
Grindgat Eijsden	13 juni 1987	1 adult
Grindgat Eijsden	3 augustus	1 adult en 1 juveniel
Grindgat Eijsden	12 september 1987	1 juveniel
Grindgat Eijsden	14 september t/m. 24 oktober 1987	1 juveniel
Centrum Maastricht Monding Geul te Voulwames, Bunde	19 mei 1989	1 overtrekkend
	16 juli 1989	1 ex. met aluminium en groene ring om rechter poot
Grote Hegge, Thorn	19 t/m. 27 au- gustus 1992	2 juvenielen
Grindgat Eijsden	7 september 1992	1 juvenielen

liggen op ca. 300 km afstand in Noord-Frankrijk. Daarnaast werd er in de periode 1979-83 ook op diverse plaatsen in Nederland gebroed, o.a. in het rivierengebied, het plassengebied van NW-Overijssel, het Vechtplassengebied, de Oostvaardersplassen en in Zuid-Holland. In 1979 betrof het nog 16-24 paar, in de jaren daarna nog slechts 6-12 per jaar (SOVON, 1987).

Kansen voor de Kwak ?

In Nederland is op dit moment sprake van groot-schalige plannen voor natuurontwikkeling langs grote rivieren zoals de Waal, Rijn, IJssel en Maas. Rivierbegeleidend bos, moerassen, nevengeulen en andere rivierbiotopen moeten weer terugkeren in onze nu nog overwegend kale uiterwaarden. Voor Limburg zijn vooral de plannen voor de Grensmaas van belang.

De vraag is of de Kwak van deze ontwikkelingen kan en zal profiteren. Naar verwachting ontstaan op termijn grote oppervlakten geschikt biotoop voor deze soort. Opvallend is in elk geval, dat in relatief kleine stukjes geschikt biotoop, zoals wilgenstruwelen langs de Maas bij Eijsden en

langs de grindplas bij Koningsteen, Kwakken worden waargenomen. Net als bij de Visarend (zie elders in dit nummer), is het aannemelijk dat ook de Kwak graag rivierlopen volgt tijdens trek en rondzwervingen.

Ook is het zaak om Blauwe Reiger kolonies in de gaten te houden op het voorkomen van Kwakken. Hoe het ook zij, de Kwak zou een prachtige aanwinst in ons rivierenlandschap zijn.

Dankwoord

De volgende personen gaven hun waarnemingen door, waarvoor mijn dank: K. Lemmens, G. Bollen, M. Dolmans, P. & J. Wouters, J. Rademaekers en D. Shepherd.

Literatuur

- Canzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg, Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
- Hens, P.A. 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XV, Maastricht.
- SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. Almelo.

Frans Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard

BIJZONDERE WAARNEMINGEN

ROODKEELPIEPERS IN HET ZUIDELIJK MAASDAL, VOORJAAR 1992

In het voorjaar van 1992 werd in het zuidelijk Maasdal een ongewoon groot aantal Roodkeelpiepers *Anthus cervinus* waargenomen. De meeste Roodkeelpiepers werden gezien in het gebied Neerharen (B) en Iliteren (NL), gelegen ten noorden van Maastricht, aan weerszijden van de Maas. Verder werden vogels gezien te Maasmechelen (B) en bij de Kollegreend, Kessenich (B), ca. 25 km langs de Maas naar het noorden.

De eerste Roodkeelpieper werd op 30 april te Neerharen opgemerkt; een overvliegende vogel die herkend werd aan de karakteristieke roep. Op 9 mei werd een vogel gezien te Maasmechelen, pleisterend in tamelijk hoog gras en later op een akker met wintergraan. Rond half mei was het echt goed raak. Op 16 mei bevond zich een vogel direct langs de Maas bij de Kollegreend te Kessenich. Deze vogel was opmerkelijk tam. Op diezelfde dag bevonden zich maar liefst 9 tot 11 Roodkeelpiepers te Neerharen, welke ook de daarop volgende dag werden waargenomen. Op 18 mei bevonden zich hier nog 5 exemplaren. De vogels te Neerharen verbleven op een schaars begroeid, braakliggend terrein grenzend aan een ondergelopen laagte met slikranden. De meeste

Roodkeelpiepers fourageerden op het droge gedeelte en hielden zich op tussen de begroeiing, waaruit ze niet vaak vandaan kwamen. Deze vogels foerageerden geregeld in groepjes van 5 tot 7 exemplaren, soms in gezelschap van een enkele Graspieper *Anthus pratensis*. Werden de vogels opgejaagd, dan vlogen ze maar over een korte afstand om daarna weer verder te fourageren. Op de drooggevallen poelranden en op kleine begroeide eilandjes midden in het water werden ook fouragerende vogels waargenomen, doch het gros zat op het droge terrein.

De Roodkeelpiepers riepen vrijwel alleen in de vlucht, van de vogels op de grond werd af en toe een korte zang waargenomen. De roep van de Roodkeelpieper lijkt iets op die van een Buidelmees *Remiz pendulinus*, maar lijkt ook op de 'tsier' roep van de Gele Kwikstaart *Motacilla flava*, alleen scherper, iets langer en zonder de 'r' op het einde.

De keelkleur van de waargenomen vogels varieerde sterk, van diep rood/roze tot het vrijwel ontbreken van een rode keel, of met enkel een roze gloed. Alle vogels hadden lichte strepen op de rug en van enkele exemplaren was de gestreepte stuit te zien. De vogels waren vrij goed te benaderen, soms tot op 3 à 4 meter. Na 18 mei werd aan deze zijde van de Maas geen vogel meer



Het voorjaar van 1992 was bijzonder goed voor Roodkeelpiepers (foto: H. Koks).



Pleisterende Roodkeelpiepers zijn vrijwel uitsluitend in het zuidelijk Maasdal aangetroffen (foto: K. Lemmens).

gezien. Wel werden op 24 mei aan de Nederlandse zijde van de Maas te Itteren nog drie Roodkeelpiepers gezien. Deze vogels fourageerden in een aan het grindgat grenzend weiland.

De grote aantallen Roodkeelpiepers gedurende deze periode zijn veroorzaakt door de aanhoudende oostenwinden gedurende de maand mei en de goede fourageermogelijkheden gedurende het voorjaar. Roodkeelpiepers trekken in het voorjaar door van eind april tot de derde decade van mei met een piek begin mei. In 1992 was de doortrekpiek zo'n twee weken later dan normaal. De oostenwinden hebben mogelijk voor een verdrifting naar het westen gezorgd, zodat er meer Roodkeelpiepers onze kant op kwamen dan normaal het geval is. Het kan ook zijn dat deze wind heeft geleid tot een stagnatie in ruimte en tijd van de trek. Deze factoren worden ook beschreven in het doortrekverloop van onder andere het Paapje in Zuid-Limburg (Schols, 1990).

Niet alleen Limburg was rijkelijk bedeed, maar ook in andere delen van Nederland werden in deze periode zeer veel Roodkeelpiepers gezien, vooral op de trektelpost te Breskens (Z). Volgens de rubriek 'recente meldingen' van Dutch Birding werden er 5 in de eerste, 27 in de tweede en 23 vogels in de derde decade van mei waargenomen. In Nederland is de Roodkeelpieper een doortrekker die niet zo vaak wordt opgemerkt. De laatste jaren neemt het aantal waarnemingen toe, maar of de soort ook daadwerkelijk talrijker is geworden is niet duidelijk.

Voor zover bekend zijn er de volgende waarne-

mingen uit voorgaande jaren van de gebieden Neerharen en Maasmechelen bekend: 27 april tot 16 mei 1987 max. 5 ex., 7 mei 1988 2 ex. (Neerharen), 2 mei 1987 1 ex., 7 mei 1988 1 ex. (Maasmechelen). Verder was er nog een waarneming in mei 1990 te Neerharen.

In het najaar van 1992 werden slechts enkele Roodkeelpiepers opgemerkt. Dit was een overtrekkende vogel te Geleen op 17 september, een overvliegende vogel te Itteren op 20 september en een pleisterende vogel te Linne op 8 oktober 1992.

In Limburg werd de eerste Roodkeelpieper waargenomen op 31 augustus 1958 (Hens, 1965). Pas vanaf 1977 worden regelmatig vogels gezien. Tot en met 1983 telde Limburg 13 waarnemingen, allen solitaire vogels met uitzondering van één waarneming (21 april 1982 4 ex. te Geleen). Uit het voorjaar zijn in totaal 8 waarnemingen bekend, uit het najaar 5 (Ganzevles *et al.*, 1985).

Pleisterende vogels worden in Limburg vooral waargenomen in het Maasdal. Op trektelposten waar in het najaar intensief geteld wordt, zoals te Geleen, worden wel eens overtrekkende vogels waargenomen, maar het aantal doortrekkers is klein.

In het aangrenzende deel van Duitsland, Nordrhein Westfalen, worden Roodkeelpiepers gezien vanaf eind april tot en met mei, met begin mei een maximum. In het najaar worden vogels gezien in september en oktober (maximum begin oktober). Ook hier worden de meeste vogels in het voorjaar gezien (Mildenberger, 1984).

Dankwoord

Vogelaars die ook één of meerdere Roodkeelpiepers in hun kijker mochten hebben en die hun waarnemingen doorgaven (waarvoor dank) zijn J. van der Coelen, J. & M. Dolmans, P. Nijskens, F. Schepers en J. & P. Wouters. Verder wil ik R. Schols bedanken voor het van commentaar voorzien van dit artikel.

Literatuur

- Anonymus, 1990. Recente meldingen. Dutch Birding 12: 216.
- Anonymus, 1992. Recente meldingen. Dutch Birding 14: 155.
- De By R.A. & Winkelman J.E. Zeldzame en schaarse vogels in Nederland in 1987. Limosa 61:170.
- Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels en W. Vergoossen, 1985. Vogels in Limburg. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks 35: 5-15. Maastricht.
- Hens, P.A. 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg, benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Maastricht.

Mildenberger H. 1984, Die Vögel des Rheinlandes, Band II.
Schols R. 1990. Het Paapje *Saxicola rubetra* als trekvogel in een
deel van Zuid-Limburg, Limburgse Vogels 1: 1-8.

K. Lemmens, *Wilhelminalaan 71, 6301 GH
Valkenburg*

GRAUWE FRANJEPOOT IN DE BOUXWEERD, BUGGENUM

Iedere vogelaar in Limburg en vele daarbuiten kennen natuurlijk de Bouxweerd in Buggenum. Hier worden voor Limburgse begrippen elk jaar behoorlijk grote aantallen steltlopers gezien. Soms bevinden zich hier ook soorten tussen die niet alleen in Limburg zeer zeldzaam zijn. Te denken valt bijvoorbeeld aan een Terekruiter (Foppen, 1991), een Gestreepte Strandloper (Zwaaneveld, 1992) maar ook aan andere bijzondere soorten zoals een Kwartelkoning (Berkhout, 1990).

Op 7 augustus kon alweer een nieuwe soort aan de toch al indrukwekkende lijst van de Bouxweerd worden bijgeschreven. Toen ontdekte Henk Swinkels in gezelschap van Nicole Reneerkens en ondergetekende een juveniele Grauwe Franjepoot *Phalaropus lobatus*. De vogel kon ondanks de vrij grote afstand toch goed worden bekeken. Opvallend was natuurlijk de merkwaardige rondtollende manier van voedselzoeken die franjepoten onderscheidt van andere soorten steltlopers. Aan de donkere bovenzijde, ontbrekende lichtgrijze veren op de rug en de lichtroze gloed op de buik kon men zien dat het hier om een juveniel exemplaar ging. De vogel werd voor het laatst waargenomen op 14 augustus.

In Limburg is de Grauwe Franjepoot een zeer zeldzame gast. In Ganzevles *et al.* (1985) worden de volgende waarnemingen vermeld:

- 13 en 14 augustus 1969, 1 exemplaar in de Grootte Peel;
- 17 oktober 1973 1 exemplaar te Roermond;
- 10 augustus 1975, 1 exemplaar te Roermond en
- 9 augustus 1978 een vrouwtje in Oost-Maerland (Eijsden).



De Grauwe Franjepoot te Buggenum was de vijfde waarneming in Limburg (foto: H. Koks).

Het betreft hier dus het vijfde exemplaar voor Limburg, tevens het langst pleisterend. In de rest van Nederland worden Grauwe Franjepoten voornamelijk gezien op de Waddeneilanden, in het Deltagebied en in de Flevopolders. De meeste kans op succes heeft men in de maanden augustus en september.

Literatuur

Berkhout R. (1990), Kwartelkoning in de Bouxweerd, augustus 1990. *Limburgse Vogels* 1 (3): 85.
 Foppen R. (1990). Eerste waarneming van Terekruiter in Limburg. *Limburgse Vogels* 2: 83-84.
 Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen. 1985. *Vogels in Limburg*. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
 Harris, A. L., Tucker & K. Vincombe. 1990. *Vogelidentificatie*.
 Hayman, P., J. Marchant & T. Prater. 1986. *Shorebirds*. An identification guide. Houghton Mifflin C. Boston.
 Zwaaneveld, J. 1992. Gestreepte strandloper bij Buggenum op 21 mei 1989. *Limburgse Vogels* 3: 85.

Jan Boeren, Raadhuisstraat 24, 6061 EA Posterholt.

WAARNEMING VAN EEN KLEINE BURGEMEESTER IN LIMBURG

Tussen 27 februari 1992 en 4 maart 1992 werd een tweede winter Kleine Burgemeester *Larus glaucoides* aangetroffen langs de Maas te Broekhuizenvorst. De vogel overnachtte vermoedelijk in de Kokmeeuwenkolonie in Nieuw-Bergen. In deze kolonie slapen naast Kokmeeuwen *Larus ridibundus* ook Stormmeeuwen *Larus canus* en Zilvermeeuwen *Larus argentatus*. De Kleine Burgemeester vloog met deze meeuwen richting de kolonie. De Kleine Burgemeester vloog overigens veelal solitair rond.

De Kleine Burgemeester broedt langs de kusten van Zuid-Groenland en Baffineiland (Canada). Ze overwintert op de noordelijke Atlantische Oceaan tot aan Schotland, IJsland en noordelijk Scandinavië. De burgemeesters die in West-Europa te

recht komen zijn vrijwel altijd juveniele vogels, omdat de volwassen burgemeesters in de omgeving van de broedplaatsen overwinteren (Hayman *et al.*, 1983).

In dit artikel wordt ingegaan op de kenmerken van de waargenomen vogel, tevens wordt het voorkomen van de soort in Limburg en de rest van Nederland besproken.

Beschrijving

De Kleine Burgemeester werd in de periode vijf keer waargenomen, waarvan vier keer vliegend. Op 27 februari werd de vogel voor het eerst waargenomen. Opvallend was het formaat, dezelfde grootte als een Zilvermeeuw, de lichtbruine vleugels met witte vleugeltoppen. De vogel had een lichte staart met een lichte bruine eindband. Op 1, 2 en 3 maart werd de vogel opnieuw vliegend waargenomen, eenmaal vergezeld van een Zilvermeeuw. Op 4 maart werd de vogel zittend waargenomen en konden, naast de reeds genoemde kenmerken, de volgende notities worden gemaakt: iriskleur geel, korte poten en een ronde kop. Dit is een verschil met de Grote Burgemeester *Larus hyperboreus* die een hoekige kopvorm heeft (Harris *et al.*, 1991). Opvallend was de snavel, deze bezat een duidelijk donkere ring aan de punt. Dit is het kenmerk voor een tweedejaars vogel. Toen de vogel opvloog vielen de lange smalle vleugels op. Geluid werd niet geproduceerd en kleur van de poten niet beschreven.

Voorkomen in Limburg

De Kleine Burgemeester is een "nieuwkomer" in Limburg. Ganzevles *et al.* (1985) maken geen melding van het voorkomen van de soort in Limburg. De eerste waarnemingen worden beschreven door Rutten & Verbeek (1989). Tot nu toe is de soort in Limburg minimaal vijf maal waargenomen (tabel 1), voornamelijk op voorverzamelplaatsen van meeuwen in het Maasdal in Midden-Limburg (Rutten & Verbeek, 1989).

Datum	Plaats	Leeftijd	Waarnemer
1 maart 1987	Maas/Roermond	Tweede kalenderjaar	E. v. Asseldonk
10 december 1988	Ool/Roermond	Tweede winter	P. Verbeek/J. Rutten
20 december 1988	Maaseik (B)	Tweede winter	P. Verbeek/J. Rutten
14 januari 1989	Maaseik (B)	Eerste winter	P. Verbeek/J. Rutten
27 februari 1992-	Broekhuizenvorst	Tweede winter	J. Jansen
4 maart 1992			

Tabel 1: Waarnemingen van Kleine Burgemeesters in het Maasdal in Nederlands/Belgisch Limburg. Alleen de eerste waarneemdatum is vermeld.

In de tabel zijn alleen Belgische gevallen genoemd, als het ging om vogels die zich zowel op Nederlands als Belgisch grondgebied begaven. In Nederland zijn door het CDNA ongeveer 53 waarnemingen aanvaard gedurende de periode 1800-1989 (Van den Berg, 1991). De soort wordt voornamelijk langs de kust waargenomen en verblijft vaak gedurende langere periode op dezelfde plaats aanwezig. Bekende overwinteringsplaatsen in Nederland zijn de haven van IJmuiden en Scheveningen.

Dankwoord

Ik dank Klaas Eigenhuis, Ton Cuypers, Patrick Palmen, Peter Verbeek en Ernest van Asseldonk voor het verstrekken van de gegevens.

Literatuur

- Berg, A. van den 1991. Lijst van de Nederlandse Vogelsoorten 1991
- Ganzevles, W. *et al.* 1985, Vogels in Limburg. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks XXXV, aflevering 5-15.
- Harris A., L. Tucker en K. Vinicombe 1991, Vogeldeterminatie. Thieme/Baarn
- Hayman P. & P. Burton 1983, Het Vogelboek, Zomer & Keunig,
- Rutten J. & P. Verbeek 1989. Bijzondere vogelsoorten gedurende de herfst/winter 1988/89 in het Middenlimburgse plasseengebied. Limburgse Vogels 0: 15-19.

Justin Jansen, Blitterswijkseweg 6, 5871 CE Broekhuizen

MEDEDELINGEN

NAAR EEN NIEUW VOGELARCHIEF IN LIMBURG

Centrale verzameling en verwerking van vogelwaarnemingen is een voor de hand liggende activiteit in een gebied waar veel naar vogels wordt gekeken. Het gaat daarbij vooral om losse waarnemingen en niet zozeer om systematische gebiedskarteringen of -tellingen. Bijna elke vogelwerkgroep in Nederland heeft een dergelijk archief voor losse waarnemingen.

In de provincie Limburg worden op dit moment op provinciaal niveau vogelwaarnemingen verzameld door de Vogelwacht Limburg (VWL) en SOVON. Het waarnemingenarchief van de Vogelwacht is opgezet in de tijd van de Vogelstudiegroep (VSG) van het Natuurhistorisch Genootschap; het beheer is na het ter ziele gaan van deze studiegroep overgenomen door de VWL. SOVON verzamelt in Limburg gegevens in het kader van diverse landelijke projecten; in dit geval is het Bijzondere Soorten Project (voor broedvogels en niet-broedvogels) van belang, en mogelijk nieuwe projecten in de toekomst.

Een goed draaiend, provinciaal vogelwaarnemingenarchief waarin alle veldwaarnemingen worden verzameld, gecontroleerd en geautomatiseerd is op dit moment in Limburg niet operationeel. De gegevens zijn daarmee ook niet gemakkelijk toegankelijk en snel opvraagbaar. Dat is jammer, want dit beperkt in sterke mate de gebruikswaarde ervan.

De Vogelwacht Limburg, de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en de districtscoördinatoren van SOVON hebben nu de handen in elkaar geslagen om gezamenlijk een nieuw archief op poten te zetten.

Er is een (tijdelijk) werkgroepje in het leven geroepen, dat zowel het opzetten van een nieuw archief alswel de automatisering van het oude archief (stapels waarnemingen) ter hand gaat nemen. Dit werkgroepje bestaat uit de volgende personen: E. van Asseldonk, M. de Cleen, J. van der Coelen, M.J. Hendrix, F. Schepers en R. Schols.

Gestreefd wordt naar een provinciaal vogelarchief dat door alle partijen en/of personen als centraal verzamelpunt wordt gezien. Een actieve en enthousiaste uitstraling van de initiatiefnemers en een goede terugkoppeling naar de waarnemers (gebruik van de gegevens) moeten een maximale deelname bewerkstelligen. Er zijn verschillende fasen te onderscheiden om uiteindelijk tot een goed draaiend vogelarchief te komen. Dit zijn:

Fase 1: Opzetten en operationeel maken van een nieuw waarnemingenarchief. Daarvoor moeten o.a. de volgende zaken concreet worden uitgewerkt: nieuwe waarnemingskaarten of -formulieren, nieuw meldingspunt, controle van binnenge-

komen waarnemingen, aanschaf programmatuur en invoer. Ook moeten afspraken worden gemaakt over het gebruik van de gegevens. Tevens zal er een eenvoudige, korte handleiding voor het invullen van de waarnemingsformulieren worden samengesteld.

Het nieuwe archief moet per 1 januari 1993 (eventueel met terugwerkende kracht) van start gaan. Er zal veel ruchtbaarheid aan gegeven worden.

Fase 2: Automatiseren oude archiefgegevens van vóór 1 januari 1993. De enorme stapel waarnemingen, die op allerlei manieren zijn doorgegeven (losse velletjes, brieven, waarnemingskaarten, gebiedskaartjes e.d.) moet worden gecontroleerd (op betrouwbaarheid, compleetheid en invulfouten) en moeten invoergereed gemaakt worden. Mogelijk wordt een aantal soorten geselecteerd, en worden in eerste instantie niet alle waarnemingen ingevoerd.

De feitelijke invoer kan waarschijnlijk via een tijdelijke kracht bij het Natuurhistorisch Genootschap worden gerealiseerd, zodat de werkgroep zich vooral met de voorbereiding kan bezig houden.

Uit het bovenstaande blijkt dat er veel werk te verrichten is. Alle werkzaamheden zullen in de vrije tijd moeten gebeuren. De werkgroep is dan ook op zoek naar mensen die willen helpen. Daarvoor kan men zich bij van de bovenvermelde personen aanmelden. De werkgroep zal u regelmatig op de hoogte houden van de ontwikkelingen via berichten in dit blad, het IJsvogeltje, het Natuurhistorisch Maandblad en anderszins.

ANTWOORDNUMMERS SOVON

Een belangrijke administratieve wijziging is dat

SOVON besloten heeft om alle districtsantwoordnummers op te heffen, en hiervoor in de plaats een centraal, landelijk antwoordnummer in te voeren. Voor de waarnemers betekent dit dus niet dat het kosteloos insturen van waarnemingen vervalt, maar dat voortaan alle post naar dit centrale antwoordnummer gestuurd moet worden. SOVON-centraal verzorgt de directe distributie naar de districtscoördinatoren.

Het is van belang voor de inzender dat op de envelop moet staan voor wie de post bestemd is. De adressering is dan als volgt:

SOVON District 17
(of: District 18)
Antwoordnummer 2505
6573 ZH Beek-Ubbergen

Men kan ook de naam van de betreffende districtscöördinator vermelden. Deze nieuwe situatie gaat in per 1 januari 1993. Vóór die tijd kunt u nog gebruik maken van de bestaande antwoordnummers.

RECTIFICATIE

Bij het overnemen van de gegevens van de Kraanvogelwaarnemingen van 19 februari 1992 in tabel 1 (Limburgse Vogels 3-92, pag. 83) is helaas een fout geslopen. De om 16.25 uur waargenomen groep in kwartblok 61-28-4 betrof niet een groep van 700 maar een groep van 70 Kraanvogels. Het totaal aantal waargenomen exemplaren is nu 1420 en de grootste groep is niet 700 maar 600 ex.

De redactie

ABONNEMENTSGELD 1993

Denkt u aan het tijdig betalen van het abonnementsgeld voor 1993 ? In dit nummer is een voorbedrukte acceptgirokaart toegevoegd, zodat u met alle gemak weer uw bijdrage kunt storten. Voor onze Belgische lezers en lezeressen is er een apart gironummer (zie binnenzijde kaart). Dat biedt ons de mogelijkheid om gestaag

verder te gaan met de productie van Limburgse Vogels; het biedt u weer een hoop leesplezier. Hebben uw vrienden en collega-vogelaars ook al een abonnement ? U doet ons een groot plezier het tijdschrift niet aan hun uit te lenen, maar ze enthousiast te maken voor een eigen abonnement. Doen !

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 3, nummer 4, december 1992

88 Redactioneel

ARTIKELN

- 89 Nachtelijke verspreiding van fouragerende duikeenden in het Middenlimburgse Maasplassengebied (*Sjoerd Dirksen & Theo J. Boudewijn*)
97 Het Limburgse Maasdal als pleister- en doortrekgebied voor Visarenden (*Frans Schepers*)
103 De Kleine Zwaan als overwintelaar in Limburg (*Ernest van Asseldonk*)
109 Pleisterende Kwakken in het Maasdal (*Frans Schepers*)

BIJZONDERE WAARNEMINGEN

- 111 Roodkeelpiepers in het zuidelijk Maasdal, voorjaar 1992 (*Karel Lemmens*)
113 Grauwe Franjepoot in de Bouxweerd, Buggenum (*Jan Boeren*)
114 Waarneming van een Kleine Burgemeester in Limburg (*Justin Jansen*)

MEDEDELINGEN

- 115 Naar een nieuw vogelarchief in Limburg
116 Antwoordnummer SOVON